

Studia PRAWNICZE

----- Zeszyt 3 (191) 2012
Warszawa 2012

Katarzyna Sychta ■

UPRAWNIENIA PRZYSPOBIONEGO PO ŚMIERCI RODZICA POSZKODOWANEGO BŁĘDAMI ORGANÓW ŚCIGANIA LUB WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

1. Nabycie uprawnień do realizacji roszczeń odszkodowawczych przez dzieci poszkodowanych wadliwym funkcjonowaniem organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości.

Zasada sprawiedliwości wyrównawczej obliguje do wynagrodzenia szkód doznanych wskutek orzeczenia i wykonania sankcji karnych całkowicie bezzasadnych lub ustalonych na zbyt wysokim poziomie. Państwowy wymiar sprawiedliwości, reagując prawidłowo na popełnienie przestępstwa, powinien zastosować wobec podmiotu naruszającego istniejący porządek sankcje statutowane przepisami prawa.¹ Błędy popełnione przy dystrybucji kar są sprzeczne z zasadą sprawiedliwości, nakazującą zapłatę za spowodowane dobro lub dokonanie odpowiedniej odpłaty w zamian za wyrządzone zło.² Dla przywrócenia stanu równowagi naruszonej wyrządzeniem bezprawnej szkody konieczne są kompleksowe działania wynagradzające. Inauguruje je prawidłowe rozstrzygnięcie kwestii winy i kary osoby prawomocnie osądzonej lub pozbawionej wolności w ramach

¹ Z. Ziemiński *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992, s. 126.

² Arystoteles *Etyka nikomachejska*, Warszawa 1956, s. 168; T. Banaszczyk *Pojęcie sprawiedliwości u Arystotelesa*, „Studia filozoficzne”, 1973, z. 1, s. 152; W. Sadurski *Teoria sprawiedliwości. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 1988, s. 70; Z. Ziemiński *O pojmowaniu sprawiedliwości...*, s. 93; tenże *Sprawiedliwość społeczne jako pojęcie prawne*, Warszawa 1996, s. 13.

środków przymusu, wydane w ramach nadzwyczajnych środków odwoławczych. Drugą odstonę batalii o przywrócenie naruszonego porządku stanowi zasądzenie rekompensat pokrywających uszczerbek spowodowany niesprawiedliwym zastosowaniem represji karnych.³ Prawne modele reparacji szkód, umożliwiające ostateczne zniwelowanie błędów popełnionych przez organy ścigania lub wymiaru sprawiedliwości, ukształtowano w sposób następujący:

- a) system kompensacji określony w art. 552—559 K.p.k. Pozwala on na reparację szkód wyrządzonych wykonaniem kary, środka karnego, środka zabezpieczającego orzeczonych niesłusznymi wyrokami skazującymi lub umarzającymi proces karny oraz niewątpliwie niesłusznym zatrzymaniem lub tymczasowym aresztowaniem, które zastosowano w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa,
- b) system reparacji uszczerbku normowany w art. 114-116 Kp.w. Procedura wykroczeniowa dopuszcza skompensowanie szkód powstałych w konsekwencji wykonania kar i środków karnych orzeczonych w sprawie o wykroczenie oraz szkód będących rezultatem pozbawienia wolności w ramach niewątpliwie niesłusznego zatrzymania bądź też natychmiastowego osadzenia w zakładzie karnym sprawcy następnie uniewinnionego lub osądzanego mimo istnienia przeszkód procesowych,
- c) model kompensacji określony przepisami art. 8-11 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego⁴. Ustawa rehabilitacyjna umożliwia uzyskanie kompensat majątkowych za szkody i krzywdy doznane przez działaczy opozycyjnych wskutek wydania przez polskie lub radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe orzeczeń w przedmiocie odpowiedzialności za czyn wiążący się z działalnością polityczną, uszczerbek powstały w rezultacie formalnego lub nieoficjalnego pozbawienia wolności w ramach środków przymusu, straty powstałe po pozbawieniu życia bez przeprowadzenia postępowania karnego w odwecie za działalność niepodległościową oraz szkody powstałe w wyniku internowania w związku z wprowadzeniem stanu wojennego.⁵

³ D. Wilmański *Geneza i rozwój odpowiedzialności odszkodowawczej Państwa za błędy wymiaru sprawiedliwości*, „Prokuratura i Prawo” 2010, z. 12, s. 94 i n.

⁴ Dz. U. 1991, nr 34, poz. 149 z późn. zm.

⁵ O karnych lub parakarnych rodzajach represji stosowanych wobec działaczy opozycyjnych Zob. A. Czarnota, P. Hofmański *Prawo, historia, sprawiedliwość. Polska*

Przywrócenie idealnej równowagi naruszonej bezprawnym działaniem państwowego aparatu ścigania i wymiaru sprawiedliwości może być warunkowane działaniami naprawczymi na rzecz osób pozostających w bliskim stosunku z bezpośrednio poszkodowanym. Objęcie tych podmiotów działaniami repara-cyjnymi z pewnością będzie konieczne, gdy niesłusznie skazany lub bezprawnie pozbawiony wolności w ramach środków przymusu zmarł, nie doczekawszy kompensat za straty ekonomiczne lub ujemne doznania psychiczne spowodowane pomyłką aparatu państwowego. Sprawiedliwe będą również działania naprawcze przedsięwzięte na rzecz innych podmiotów niż podejrzany lub oskarżony wówczas, gdy po śmierci bezpośrednio poszkodowanego pogorszeniu uległa kondycja finansowa osób obok niego dotkniętych stratami i cierpieniami, których źródłem było wykonanie niesłusznie zastosowanych kar lub środków przymusu.

Zależnie od rodzaju kompensowanych szkód mechanizm nabycia uprawnień po śmierci niesłusznie skazanego lub wadliwie pozbawionego wolności może mieć dwojakiego rodzaju charakter. Grupa osób powiązanych rodzinnie z bezpośrednio poszkodowanym po jego śmierci bądź to uzyskuje autonomiczne, samodzielne uprawnienia odszkodowawcze mające skompensować ich własny uszczerbek, bądź też w następstwie tzw. sukcesji syngularnej nabywa prawo do realizacji roszczenia zmarłego.

Konstrukcja uprawniająca na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego inne osoby doznające uszczerbku wskutek błędu decyzyjnego popełnionego wobec zmarłego polega na podwójnym skutku prawnym wywoływanym przez śmierć osoby niesłusznie uwikłanej w proces karny. Pierwszą konsekwencją śmierci strony procesu karnego jest wygaśnięcie roszczeń dotychczas uprawnionego i powstanie autonomicznych uprawnień odszkodowawczych innych osób doznających uszczerbku wraz ze zmarłym. Nabycie uprawnień osób wtórnie

ustawa o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego a zasady rządów prawa. W: *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, red. E. Pływaczewski., Białystok 1991, s. 137 i n.; W. Daszkiewicz *Postępowanie rehabilitacyjne - jego podstawy i usprawnienie przebiegu*, „Państwo i Prawo” 1990, z. 9, s. 28 i n.; tenże *Problem rehabilitacji i odszkodowań za bezprawne represje karne*, „Państwo i Prawo” 1990, z. 2, s. 3 i n.; L. Gardocki *Podstawy rehabilitacji w świetle ustawy z 23 lutego 1991 r.*, „Przegląd Sądowy” 1991, z. 4, s. 8 i n.; K. Kauba *Ustawa rehabilitacyjna*. W: „Studia Iuridica”, tom 27, Warszawa 1995, s. 179 i n.; tenże *Przywracanie prawa skazanym w latach 1944-1954*, „Edukacja Prawnicza” 1994, z. 3, s. 52 i n.; P. Mierzejewski *Tzw. ustawa rehabilitacyjna na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego*. W: „Studia Iuridica”, tom 33, Warszawa 1996, s. 117 i n.; K. Sychta *Rehabilitacja osób represjonowanych w latach 1944-1956 za działalność na rzecz niepodległego Państwa Polskiego*, Katowice 2006, s. 57 i n.; L. Wilk *Ustawowa rehabilitacja osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległości Polski*, „Problemy Prawa Karnego”, tom 19, Katowice 1993, s. 63 i n.

legitymowanych zwykle warunkuje pogorszenie ich kondycji finansowej wskutek wykonania niesłusznie zastosowanych kar lub środków przymusu, wyrażające się w utracie prawnie lub faktycznie należnych źródeł utrzymania dostarczanych przez bezpośrednio poszkodowanego.⁶

Mechanizm sukcesji syngularnej polega na przejściu zindywidualizowanego prawa lub obowiązku wyłączonych ze spadku bezpośrednio poszkodowanego na podmioty enumeratywnie wyliczone w ustawie, bez względu na ich ewentualny status spadkobiercy. Przedmiotem sukcesji syngularnej jest prawo zmarłego zbywcy. Tym samym w następstwie przejścia pojedynczego prawa, osoby uprawnione na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego błędami decyzyjnymi organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości uzyskują jedynie legitymację do dochodzenia roszczeń należnych nieżyjącemu. Szczególny charakter sukcesji pojedynczego prawa lub obowiązku wyklucza stosowanie ogólnych lub specjalnych rozwiązań ograniczających nabywanie praw po zmarłym. Wykluczyć zatem należy warunkowanie sukcesji istnieniem poprawnych stosunków łączących bezpośrednio poszkodowanego z uprawnionym na wypadek jego śmierci (*per analogiam* z instytucją niegodności dziedziczenia). Sukcesja nie zależy też od trudnej sytuacji ekonomicznej nabywcy prawa (na wzór uprawnień alimentowanych przez zmarłą osobę niesłusznie skazaną lub aresztowaną). Również wola pierwotnie lub wtórnie uprawnionego, wyrażona albo jeszcze przed śmiercią bezpośrednio poszkodowanego albo już po jego zgonie, nie może powstrzymać sukcesji pojedynczego prawa. Zbywca nie posiada bowiem uprawnień odzwierciedlających możliwość rozdysponowania roszczeń należącymi do spadku, zaś nabywcy syngularnego uprawnienia nie są wyposażone w możliwości naśladujące instytucję odrzucenia spadku.⁷

Modele odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za błędy spowodowane decyzjami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości mogą być klasyfikowane z perspektywy kryteriów jakim są rodzaj zachowań wywołujących szkodę i mechanizm przejścia prawa na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego. Ich analiza dokonana przy użyciu obu cech pozwala wyodrębnić następujące grupy osób w różny sposób uprawnione do dochodzenia roszczeń kompensujących po śmierci oskarżonego lub obwinionego:

⁶ A. Bulsiewicz *Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy*, Toruń 1968, s. 71; J. Waszczyński *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie w polskim procesie karnym*, Warszawa 1967, s. 144; P. Cioch *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Warszawa 2007, s. 151.

⁷ E. Skowrońska - Bocian *Prawo spadkowe*, Warszawa 1997, s. 27; też *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2001, s. 16.

- a) osoby uprawnione na wypadek zgonu niesłusznie skazanego lub tymczasowo aresztowanego w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa, posiadające legitymację do realizacji samodzielnych roszczeń innych poszkodowanych błędami decyzyjnymi. Warunkiem nabycia uprawnień do dochodzenia roszczenia o odszkodowanie - służące reparacji własnego uszczerbku spowodowanego wadliwym funkcjonowaniem organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości - jest utrata środków utrzymania, prawnie lub faktycznie dostarczanych przez zmarłego,
- b) osoby uprawnione na wypadek śmierci działacza niepodległościowego uzyskujące legitymację do realizacji roszczeń reparacyjnych drogą sukcesji syngularnej. W następstwie użycia tego typu mechanizmu roszczenie o świadczenie kompensujące fizyczny i psychiczny uszczerbek poszkodowanego po jego śmierci uzyskuje małżonek, dzieci i rodzice,⁸
- c) osoby uprawnione w razie śmierci obwinionego o wykroczenie, nabywające prawo dochodzenia roszczeń kompensacyjnych poprzez sukcesję zindywidualizowanego roszczenia zmarłego. Efektem zastosowania mechanizmu sukcesji syngularnej uprawnienie do realizacji roszczeń, mających naprawić szkodę i krzywdę niesłusznie skazanego lub zatrzymanego za wykroczenie, nabywa małżonek, dzieci i rodzice zmarłego.⁹

Bez względu na model karnoprosesowej odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkody spowodowane wadliwym funkcjonowaniem organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości legitymację do realizacji roszczeń aktualizujących się po śmierci niesłusznie skazanego lub pozbawionego wolności w ramach środków przymusu może uzyskać jego dziecko. Uzyskanie uprawnień odszkodowawczych może być bezwarunkowe lub nie. Okoliczności uzależniające uzyskanie roszczeń kompensacyjnych występują w razie śmierci poszkodowanego w procesie o przestępstwo. Konsekwencją sankcji zastosowanych wobec podejrzanego lub oskarżonego o przestępstwo musi być bowiem powstanie strat ekonomicznych także u jego dziecka, wciąż utrzymywanego przez rodzica i tracącego skutek niesłusznego wykonania kary lub tymczasowego aresztowania wypłacane mu formalnie lub nieformalnie środki finansowe. Bezwarunkowe nabycie uprawnień następuje natomiast w razie braku kompensacji szkód jeszcze za życia bezpośrednio

⁸ M. Sokołowski *Roszczenia majątkowe następców osoby represjonowanej*, „Palestra”1995, z. 3-4, s. 60 i n.

⁹ T. Grzegorzczak *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 402 i n.

poszkodowanego błędami popełnionymi w procesie o wykroczenie oraz formalnymi i nieformalnymi represjami zastosowanymi w odwecie za prowadzenie działalności opozycyjnej.

2. Zakres roszczeń odszkodowawczych przysługujących dzieciom osób niesłusznie skazanych lub pozbawionych wolności w ramach środków przymusu.

Zakres kompensat majątkowych realizowanych po śmierci osoby bezpośrednio poszkodowanej błędami popełnionymi w sprawach o przestępstwa, wykroczenia lub czyny anty - reżimowe jest determinowany przez sposób nabycia prawa i treść przepisów legitymujących osoby bliskie bezpośrednio poszkodowanemu.

Konstrukcja uprawniająca na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego jeszcze inne osoby doznające uszczerbku wskutek błędu decyzyjnego popełnionego wobec zmarłego wyposaża je w prawo realizacji autonomicznych roszczeń, kompensujących ich własne szkody. Przypadki wadliwego funkcjonowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości wywołujące uszczerbek kompensowany przez Skarb Państwa alimentowanym oraz rodzaj uszczerbku podlegającego naprawie nie są tożsame z przesłankami i zakresem odpowiedzialności za szkody doznane przez niesłusznie podejrzanego, oskarżonego lub skazanego. Karnoprocesowy model odpowiedzialności Skarbu Państwa z tytułu wadliwego funkcjonowania organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości właściwych w sprawach o przestępstwa zakłada skompensowanie biernej stronie procesu karnego wszelkich strat ekonomicznych oraz cierpień psychicznych spowodowanych wykonaniem kar i pozbawieniem wolności w ramach środków przymusu. Do kategorii błędów stanowiących źródło szkód podlegających naprawie na drodze procesu karnego należy bowiem wykonanie kary, środka karnego, środka zabezpieczającego orzeczonych niesłusznymi wyrokami skazującymi lub umarzającymi proces toczący się w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo oraz niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie lub tymczasowe aresztowanie, które zastosowano w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa. Opisując rodzaj świadczeń należnych podejrzanemu, oskarżonemu lub skazanemu kar- noprocesowe przepisy odszkodowawcze przewidują wypłatę zarówno odszkodowania, wynagradzającego straty o charakterze ekonomicznym, jak również zadośćuczynienia, rekompensującego ujemne przeżycia psychiczne.

Tymczasem normy naprawcze odnoszące się do osób uprawnionych na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego przewidują węższy katalog zachowań wywołujących szkody objęte karnoprocesowym modelem kompensacji.

Mechanizm odszkodowawczy stosowany wobec alimentowanych przez osadzonego w zakładzie karnym lub areszcie śledczym ogranicza też rodzaj uszczerbku kompensowanego najbliższym oskarżonego.¹⁰

I tak, do kategorii błędnych zachowań funkcjonariuszy organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości stanowiących źródło szkody, kompensowanej prawnie lub faktycznie alimentowanym przez zmarłego, należy wyłącznie wykonanie niesłusznie orzeczonej kary oraz pozbawienie w ramach tymczasowego aresztowania. *Per analogiam*, identyczny status należy nadać jeszcze błędnemu zastosowaniu środka zabezpieczającego.¹¹ W normach statuujących karnoprocesowy model odpowiedzialności wobec podejrzanego, oskarżonego lub skazanego kompensację szkód będących konsekwencją zastosowania środka zabezpieczającego przewidziano w przepisie odsyłającym do zasad obowiązujących przy naprawianiu uszczerbku powstałego wskutek wykonania kary. Tym samym, oba przypadki wadliwego funkcjonowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości zawsze należy traktować identycznie. *Lege non distinguente*, jednakowe będą zatem przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa wobec osób prawnie lub faktycznie alimentowanych przez nieżyjącego, bezpośrednio poszkodowanego w procesie karnym.

Ograniczenie zakresu uszczerbku objętego odszkodowaniem należnym legitymowanym na wypadek śmierci podejrzanego, oskarżonego lub skazanego wynika z kolei z porównania dwóch norm przewidujących obowiązki naprawczy. Pierwszą z nich stanowić będzie norma określająca rodzaj świadczeń wypłacanych

¹⁰ Wszelkie pozostałe roszczenia osób prawnie lub faktycznie utrzymywanych przez nieżyjącego podejrzanego, oskarżonego lub skazanego w procesie o przestępstwo, mające źródło w bezprawiu władzy publicznej a nieobjęte karnoprocesowym modelem reparacji szkód, podlegają naprawieniu według reguł charakterystycznych dla ogólnego reżimu odpowiedzialności. Konstytuuje go art. 77 Konstytucji oraz przepisy Kodeksu cywilnego. Przedmiotowym zakresem kompensacji objęto wszelkie szkody powstałe wskutek bezprawego, tzn. niezgodnego z regułami statuowanymi w przepisach umieszczonych w konstytucyjnych źródłach prawa działania lub zaniechania organów legislatywy, egzekutywy, judykatury oraz tych instytucji państwowych i samorządowych, którym powierzono funkcje władcze. Ustawowy reżim odpowiedzialności Skarbu Państwa powieła konstytucyjny model kompensacji szkód spowodowanych bezprawiem władzy publicznej (art. 417 K.c.), konkretyzując jedynie sposób funkcjonowania mechanizmów kompensujących szkody, których źródłem są czynności konwencjonalne organów władzy publicznej - już to polegające na wydaniu aktu normatywnego (art. 417¹ § 1 K.c.), prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji (art. 417¹ § 2 K.c.) już to polegające na przewlekłości postępowania sądowego lub administracyjnego (art. 417¹ § 3 K.c.), już to polegające na zaniechaniu legislacyjnym (art. 417¹ § 4 K.c.).

¹¹ T. Grzegorzczak *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2003, s. 1396; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek *Kodeks postępowania karnego, tom III*, Warszawa 2004, s. 313; P. Cioch *Odpowiedzialność Skarbu Państwa...*, s. 151.

niesłusznie skazanemu lub pozbawionemu wolności w ramach środków przymusu, drugą - norma ustalająca zakres kompensat wypłacanych osobom przez niego alimentowanym. Otóż, opisując rodzaj świadczeń należnych niesłusznie skazanemu lub osadzonemu w areszcie śledczym dokonano wyraźnego wyodrębnienia świadczeń kompensujących różnego typu uszczerbek. *Verba legis*, użyto bowiem zarówno terminu „odszkodowanie”, utożsamianego ze świadczeniami kompensującymi straty o charakterze ekonomicznym, jak i „zadośćuczynienie”, oznaczającego należności wypłacane tytułem reparacji za cierpienia psychiczne. Tymczasem, ustawowe przepisy legitymujące alimentowanych przez nieżyjącego skazanego lub aresztowanego, opisując rodzaj należnego im świadczenia, nazywają go „odszkodowaniem”. Ze względu na osobne nazewnictwo zastosowane dla określenia różnego rodzaju reparacji wypłacanych wprost poszkodowanemu błędami funkcjonariuszy państwowych, wykluczyć należy by w normach naprawczych odnoszących się do osób uprawnionych na wypadek śmierci podejrzanego, oskarżonego lub skazanego posłużono się terminem „odszkodowanie” jako kategorią nadrzędną dla wszelkiego rodzaju świadczeń, wypłacanych tytułem kompensat za, tak fizyczny, jak i psychiczny uszczerbek jakiego określona osoba doznaje we wszelkiego rodzaju dobrach chronionych prawem. Tym samym, przyjęć należy, że karnoprosowy model odszkodowawczy ogranicza uszczerbek kompensowany osobom alimentowanym przez poszkodowanych błędami decyzyjnymi funkcjonariuszy organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości do strat o wyłącznie ekonomicznym charakterze.¹²

Mechanizm sukcesji syngularnej wykorzystany dla wyposażenie grona osób powiązanych rodzinnie z obwinionym lub skazanym działaczem opozycji skutkuje nabyciem przez ich małżonków, dzieci i rodziców legitymacji do dochodzenia ogółu roszczeń przysługujących nieżyjącemu. Zarówno brzmienie art. 114 § 3 ICp.k. jak treść art. 8 ust. 1 ustawy lutowej nie pozostawiają wątpliwości dotyczących zakresu odpowiedzialności Skarbu Państwa wobec następców syngularnych poszkodowanego błędami w sprawach o wykroczenie lub popełnionych w efekcie karnego i parakarnego represjonowania działaczy opozycyjnych. Co prawda, ustawodawca statuuje, tak uprawnienia syngularnych sukcesorów obwinionego, jak i represjonowanego działacza opozycyjnego, nie operuje nazwami wyodrębniającymi obowiązek zrekompensowania uszczerb

¹² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 1972 r., V KRN 448/71, OSNKW 1972, z. 4, poz. 64. Zob. też A. Kafarski *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Nowe Prawo” 1976, z. 1, s. 105; M. Cieślak, Z. Doda *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1973, z. 1, s. 107; T. Grzegorzczak *Kodeks postępowania karnego...*, s. 1394, P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek *Kodeks postępowania karnego, tom III...*, s. 313; P. Cioch *Odpowiedzialność Skarbu Państwa...*, s. 152.

ku majątkowego („odszkodowanie”) i niemajątkowego („zadośćuczynienie”). Zakres roszczeń przysługujących rodzinie zmarłego obwinionego lub represjonowanego opisano posługując się sformułowaniem stanowiącym ogólną nazwę dla dopuszczalności skutecznienia określonych działań wskazanych w normie („prawa”, „uprawnienie”) oraz zaimkiem wskazującym, że przedmiot żądań następców syngularnych stanowią uprawnienia pierwotnie poszkodowanego („jego”). Charakteryzując zaś kompensowany przez Skarb Państwa uszczerbek sprawcy wykroczenia lub opozycjonisty ustawodawca dokonuje wyraźnej dystynkcji pomiędzy oboma roszczeniami odszkodowawczymi. Przyznaje bowiem obwinionemu lub represjonowanemu prawo przymusowej realizacji obydwu. Tym samym więc, w razie nieskompensowania szeroko definiowanych szkód za życia poszkodowanego błędami w procesie o wykroczenie lub czyn niepodległościowy oba rodzaje świadczeń odszkodowawczych, stając się przedmiotem pojedynczej sukcesji, przechodzą na wszystkie osoby uprawnione w razie śmierci obwinionego lub działacza opozycyjnego. W ten sposób powstaje stosunek zobowiązaniowy - w jego ramach dłużnikiem zobowiązanym do skompensowania uszczerbku jest Skarb Państwa, zaś po stronie wierzyciela występuje zwykle większa liczba osób współuprawnionych.

3. Dochodzenie roszczeń przez dziecko w razie wielości współuprawnionych następców syngularnych.

Wielość współuprawnionych teoretycznie może implikować bardzo różne zasady realizacji roszczeń odszkodowawczych. Z dogmatycznego punktu widzenia dziecko, będące syngularnym sukcesorem wspólnie z innymi członkami rodziny poszkodowanego w procesie o wykroczenie lub czyn opozycyjny, może realizować prawa przysługujące wyłącznie jemu lub także innym legitymowanym mając następujący status:

- 1) dziecko nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego w procesach politycznych może dochodzić całości lub części kompensat należnych pierwotnie poszkodowanemu jako jeden z solidarnych wierzycieli Skarbu Państwa;
- 2) dziecko będące syngularnym sukcesorem niesłusznie obwinionego lub represjonowanego może po jego śmierci starać się w imieniu wszystkich wierzycieli o zasądzenie całości kompensat pokrywających majątkowy i emocjonalny uszczerbek biernej strony procesu o wykroczenie lub czyn zabarwiony politycznie. Warunkiem dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przysługujących wszystkim uprawnio

- nym przez jednego z nich jest potraktowanie dążenia do uzyskania kompensat majątkowych jako tzw. czynności zachowawczej;
- 3) dziecko niesłusznie pozbawione wolności w toku procesu o wykroczenie lub prześladowanego sankcjami karnymi lub *quasi* - karnymi może dochodzić ogółu roszczeń zmarłego, uzyskując pełnomocnictwo pozostałych syngularnych sukcesorów doznającego kompensowanych szkód i krzywd;
 - 4) dziecko uszkodzone wadliwym funkcjonowaniem organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości w sprawach o wykroczenia lub w procesach politycznych może po jego śmierci zażądać samodzielnej części z ogółu kompensat pokrywających uszczerbek powstały w majątku i psychice zmarłego. Całość kwoty odszkodowania i zadośćuczynienia dzieli się wówczas po równo pomiędzy poszczególnych sukcesorów

Ad. 1. Przymiot solidarności musi wynikać z odpowiedniego tytułu - zgodnie z art. 369 K.c. stanowi go wyłącznie ustawa lub czynność prawna. Źródło roszczeń następców syngularnych nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego stanowią bądź to przepisy regulujące postępowanie w sprawach o wykroczenia bądź to normy ustawy lutowej. Żadna z tych regulacji, statuuje roszczenia następców nieżyjącego uszkodzonego, nie zastrzega ich solidarnościowego charakteru. Tym samym, sposób powstania zobowiązania realizowanego przez rodzinę zmarłego obwinionego lub opozycjonisty oraz brak ustawowego zadeklarowania solidarności czynnej wykluczają solidarny charakter stosunku pomiędzy Skarbem Państwa a wierzycielami. Ponieważ, w tym gronie może znajdować się dziecko uszkodzone błędami organów orzekających w sprawach o wykroczenia lub przestępstwa i wykroczenia o politycznym zabarwieniu, nie może ono dochodzić całości lub części kompensat pierwotnie uszkodzonego jako wierzyciel solidarny.

Ad. 2. Zasada reprezentacji interesów wszystkich uprawnionych tylko przez jednego z nich obowiązuje w relacjach pomiędzy współwłaścicielami ułamkowej części wspólnego prawa (art. 209 K.c.) oraz w stosunkach zachodzących przed działem spadku pomiędzy współspadkobiercami (art. 1035 ICc). Jej istotę stanowi to, że jeden z sukcesorów zmarłego jest legitymowany do ochrony prawa przysługującego łącznie kilku podmiotom według reguł obowiązujących współwłaścicieli. W konsekwencji, kwalifikację realizacji roszczenia odszkodowawczego do kategorii czynności zachowawczych warunkuje uprzednia akceptacja dla dopuszczalności implementowania na grunt przepisów normujących legitymację sukcesorów syngularnych obwinionego lub represjonowanego reguł odnoszących się do współwłasności. Bez znaczenia pozostaje natomiast hipoteza

tyczny sposób stosowania zasady reprezentowania interesów wszystkich uprawnionych tylko przez jednego z nich. Przetransportowanie przepisów z zakresu prawa rzeczowego dla regulacji roszczeń odszkodowawczych mogłoby nastąpić z niezbędnymi modyfikacjami lub za pośrednictwem odesłania odnoszącego się do uprawnień spadkobierców

Ewentualne podobieństwo, stanowiące *ratio* sięgnięcia po przepisy o reprezentacji kilku uprawnionych tylko przez jednego z nich, istnieje wyłącznie pomiędzy sytuacją syngularnych i generalnych następców osoby nieżyjącej.¹³ Wspólna dla obu grup - odmiennie uzyskujących określone prawa na wypadek śmierci zbywcy - wydaje się płaszczyzna dochodzenia jednego świadczenia przez kilku uprawnionych. Zbieżność polegająca na istnieniu jednego prawa przysługującego wielu wierzycielom wydaje się dostatecznie uzasadniać implementację reguł obowiązujących tylko jedną grupę uprawnionych na wypadek śmierci zbywcy prawa. Jednak uprawnienie do dochodzenia całości roszczeń przez jednego z kilku następców, uzyskujących pojedyncze prawo nieżyjącego uprawnionego, zależy jeszcze od zakwalifikowania działań wiążących się ze wspólnym prawem do kategorii aktywności zmierzającej do jego zachowania. Co prawda, status czynności zachowawczej może uzyskać dochodzenie świadczenia pieniężnego - taki zaś charakter ma przecież roszczenie uzyskane przez sukcesorów syngularnych. Jednak aktywność zmierzająca do uzyskania określonych kwot uzyska przymiot działalności ochronnej wyłącznie wówczas, gdy dochodzone świadczenia pieniężne mogą być realizowane tylko w całości bądź tylko na rzecz wszystkich uprawnionych.¹⁴ Obie alternatywne cechy działalności zachowawczej posiada wyłącznie taka aktywność, której przedmiot stanowią wierzytelności pozostające w gospodarczym związku z rzeczą wspólną.¹⁵ Jeżeli - tak jak w przypadku roszczeń odszkodowawczych syngularnych sukcesorów obwinionego lub represjonowanego - wierzytelność pieniężna jest samodzielna i nie pozostaje w żadnym związku z rzeczą wspólną, jeden z uprawnionych z tytułu przejścia prawa na kilka osób nie może, chroniąc wspólne prawo, reprezentować pozostałych.

Ad. 3. Dopuszczalność scedowania na dziecko nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego przez pozostałych członków jego rodziny uprawnienia do

¹³ Inaczej: uchwała SN z dnia 27 stycznia 1993 r., I KZP 35/92, OSNKW 1993, z. 3-4, poz. 16, B. Bładowski *Głosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1993 r., I KZP 35/92*, OSP 1994, z. 1, poz. 8.

¹⁴ Postanowienie SN z dnia 7 listopada 1967 r., I CZ 97/67, OSNCP 1968, z. 8-9, poz. 145; wyrok SN z dnia 9 czerwca 1998 r., II CKN 792/97, OSNC 1999, z. 1, poz. 15.

¹⁵ S. Rudnicki *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga druga: Własność i inne prawa rzeczowe*. Warszawa 1999, s. 255.

działania w ich imieniu i z bezpośrednim dla nieaktywnych podmiotów skutkiem wymaga uprzedniej akceptacji założenia, zgodnie z którym w postępowaniach o zasądzenie kompensat należnych z tytułu błędów popełnionych w sprawach o wykroczenia lub czyny niepodległościowe kwestie reprezentacji regulują odpowiednio stosowane przepisy ICp.c. Tylko w tej procedurze ustawodawca zezwala bowiem na reprezentację sprawowaną przez osoby powiązane rodzinie z mocodawcą.¹⁶

Założenie to na gruncie postępowania odszkodowawczego, toczącego się celem zasądzenia kompensat należnych z tytułu błędów popełnionych przez funkcjonariuszy w sprawach o wykroczenia, można dość łatwo zdyskredytować. Zgodnie bowiem z art. 115 § 4 K.p.w. reprezentacja uprawnionego do żądania odszkodowania ma wyłącznie profesjonalny charakter. W roli pełnomocnika każdego legitymowanego do dochodzenia świadczeń kompensacyjnych może występować jedynie osoba mająca odpowiednie przygotowanie zawodowe, tj. adwokat lub radca prawny.

Dywagacje co do profesjonalnego lub niezawodowego statusu pełnomocnika mają zatem sens wyłącznie w odniesieniu do reprezentacji dochodzącego kompensat represjonowanego oraz jego syngularnych sukcesorów. W ustawie lutowej brak jest autonomicznych regulacji kwestii proceduralnych. Zgodnie z zawartą w art. 8 ust. 3 normą odsyłającą, realizacja roszczeń odszkodowawczych należnych z tytułu karnych i parakarnych form represji stosowanych wobec działaczy opozycyjnych odbywa się na podstawie odpowiednio stosowanych przepisów procedury karnej. Model odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu wadliwego funkcjonowania organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości dopuszcza implementację na grunt postępowań kompensacyjnych tylko tych regulacji cywilnych, które wypełniają lukę istniejącą w unormowaniach karno- procesowych. Te w części normującej reprezentację podmiotów niebędących oskarżonym przewidują wyłącznie profesjonalny charakter pełnomocnictwa. Dopuszczalność działania dziecka osoby represjonowanej z powodów politycznych w imieniu i ze skutkiem dla pozostałych sukcesorów jest zatem pochodną ustaleń dotyczących istnienia w karnoprocessowych przepisach odszkodowawczych luki w zakresie reprezentacji osób żądających kompensat. Drugim warunkiem uznania dziecka za pełnomocnika pozostałych sukcesorów syngularnych jest uznanie, że niemożliwym jest zastosowanie karnoprocessowych przepisów o pełnomocnictwie. Dopiero bowiem niemożność wewnętrznej implementacji, tj. przeniesienia ogólnych przepisów o reprezentacji na grunt jednego z postępo

¹⁶ Zgodnie z art. 87 § 1 K.p.c. pełnomocnikiem mogą być rodzice, rodzeństwo (także przyrodnie), zstępni strony (w tym dzieci pozamażeńskie) oraz osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia (w obu jego formach).

wań po uprawomocnieniu się orzeczenia, pozwoli na subsydiarne zastosowanie cywilnoprawnych norm proceduralnych przewidujących nieprofesjonalny charakter pełnomocnictwa.

Próba implementowania przepisów K.p.c. w zakresie reprezentacji interesów stron karnoprocesowego postępowania odszkodowawczego musi zakończyć się niepowodzeniem. Zakres przepisów K.p.k. odnoszących się do instytucji pełnomocnictwa jest bowiem na tyle szeroki, że mogą one znaleźć zastosowanie we wszystkich rodzajach procedowania określonych w procedurze karnej. Na wyłącznie profesjonalny charakter reprezentacji interesów żądającego odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu wadliwego funkcjonowania organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości wskazują również przepisy *verba legis* odnoszące się do postępowania w przedmiocie zasądzenia odpowiednich reparacji. Egzemplifikacyjnie można wskazać sposób skonstruowania instytucji obligatoryjnego pełnomocnictwa interesów podmiotu dochodzącego kompensat majątkowych. Obowiązkową reprezentację poszkodowanego unormowano stosując technikę odesłania do ogólnych przepisów o wykonywaniu uprawnień w imieniu i ze skutkiem dla strony niebędącej oskarżonym przez wyłącznie profesjonalnie przygotowane podmioty (art. 556 § 3 K.p.k.). Wniosek o zawodowym statusie pełnomocnika osoby żądającej reparacji w procesie karnym determinuje również zapis o przekształceniu dotychczasowego powaźnienia do obrony w umocowanie do działania w charakterze pełnomocnika poszkodowanego działaniami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości (art. 556 § 4 K.p.k.). Skoro, w razie kontynuacji reprezentacji w roli pełnomocnika może wystąpić wyłącznie podmiot zawodowo przygotowany do występowania przed sądem, trudno uznać, by ustawodawca akceptował zmniejszenie standardów reprezentacji w sytuacjach nieobjętych cytowaną normą. Brak jest bowiem jakichkolwiek podstaw do dokonywania dystynkcji pomiędzy sytuacją podmiotów dotkniętych przecież identycznymi działaniami funkcjonariuszy państwowych. Ponadto, zróżnicowanie standardów reprezentacji byłoby o tyle niezrozumiałe, że kryterium niedyferencyjnego potraktowania tego samego uczestnika postępowania stanowiłaby sytuacja istniejąca w innym procesie. Zawodowy lub nieprofesjonalny charakter pełnomocnictwa w toku dochodzenia roszczeń kompensacyjnych mógłby zostać uzależniony od istnienia lub braku reprezentanta w toku wadliwego procesu w przedmiocie odpowiedzialności karnej. Niezrozumiałym wydaje się, by posiadanie zawodowego reprezentanta w już zakończonym procesie w jakikolwiek sposób mogło rzutować na sposób reprezentacji w postępowaniu, które po uprawomocnieniu się orzeczenia toczy się w innym przedmiocie.

W konsekwencji, ze względu na niedopuszczalność stosowania we wszystkich rodzajach procedowania przewidzianych przepisami karnoprocesowymi

przepisów o pełnomocnictwie zawartych w Kp.c. wykluczyć też należy możliwość uzyskania przez jednego uprawnionego (np dziecko działacza opozycyjnego) pełnomocnictwa do reprezentowania pozostałych współuprawnionych.

Ad. 4. Pozostaje przyjąć, że ze względu na pieniężny charakter wierzytelności odszkodowawczej, syngularnie nabytej przez grupę osób rodzinie powiązanych z represjonowanym, będzie ona miała charakter podzielny.¹⁷ Istota świadczeń podzielnych polega bowiem na tym, że mogą być spełnione częściami bez istotnej zmiany ich wartości (art. 379 § 2 Kc.). Ponieważ, w razie spełnienia częściami wierzytelności wyrażonej w pieniądzu, łączna wartość odpowiada jednorazowemu świadczeniu całości, jej podzielność nie ulega wątpliwości. Wielość wierzycieli uprawnionych do otrzymania świadczenia podzielnego implikuje podział wierzytelności na tyle - co do zasady równych - części, ilu jest wierzycieli. Każda powstała w ten sposób część stanowi odrębne, w pełni autonomiczne zobowiązanie. Samodzielność zobowiązań powstałych w wyniku podziału powoduje, że każdy z wierzycieli może żądać spełnienia tylko tej części całej wierzytelności, która na niego przypada (zapłata *pro parte*).

Tym samym, dziecko poszkodowanego uzyskuje po jego śmierci legitymację do samodzielnej realizacji części odszkodowana i zadośćuczynienia kompensujących ubytek finansowy i ujemne doznania psychiczne doznane przez zbywcę prawa. Obliczenie wielkości części przypadających poszczególnym uprawnionym nie jest trudne. Są one uzależnione od ogólnej liczby uprawnionych i kwot składających się na ogólną sumę wszelkich kompensat należnych poszkodowanemu. By ją ustalić w pierwszej kolejności koniecznym jest określenie liczby wszystkich osób uzyskujących roszczenie o odszkodowanie i zadośćuczynienie w drodze sukcesji syngularnej. Ustalenia dokonywane już na etapie sądowej realizacji roszczeń powinny zatem objąć zarówno tych uprawnionych na wypadek śmierci osoby poszkodowanej, którzy wystąpili z żądaniem zasądzenia kompensat majątkowych, jak i członków jego rodziny dotychczas w postępowaniu nie-działających. Wyliczenie konkretnych kwot należnych każdemu syngularnemu sukcesorowi roszczeń odszkodowawczych uzyskuje się metodą podziału ogólnej sumy kompensującej szkody i krzywdy doznane przez poszkodowanego przez liczbę wszystkich uprawnionych.¹⁸

¹⁷ K. Sychta *Rehabilitacja osób represjonowanych w latach 1944-1956...*, s. 213.

¹⁸ Uchwała SN z dnia 27 stycznia 1993 r., I KZP 35/92, OSNKW 1993, z. 3-4, poz. 16.

4. Legitymacja dotychczas niedziałającego dziecka osoby obwinionej lub represjonowanej po prawomocnym zasądzeniu całości kompensat należnych poszkodowanemu.

Ponieważ, każdy z następców obwinionego lub represjonowanego dysponuje autonomicznym uprawnieniem do realizacji części roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie należne nieżyjącemu, ich współwystępowanie w jednym procesie odszkodowawczym spowoduje powstanie po stronie powodowej współuczestnictwa czynnego. Współuczestnictwo w procesie zachodzi bowiem wówczas, gdy w charakterze jednej strony występuje kilka podmiotów, których sfery prawnej ma dotyczyć rozstrzygnięcie sądu.¹⁹ Wiąż pomiędzy poszczególnymi podmiotami tworzącymi wieloosobową stronę postępowania odszkodowawczego ma charakter prawny. Przysługujące poszczególnym współuczestnikom prawo majątkowej kompensaty szkód i krzywd doznanych przez obwinionego o wykroczenie lub represjonowanego z powodów politycznych oparte jest na tej samej podstawie faktycznej i prawnej. Żądania każdego z następców osoby poszkodowanej błędem decyzyjnym funkcjonariusza państwowego uzasadnia bowiem identyczny zespół faktów (odpowiednio śmierć obwinionego o wykroczenie lub represjonowanego działacza opozycji oraz uszczerbek ekonomiczny i psychologiczny powstały bądź to wskutek niesłusznego pozbawienia wolności rzekomego sprawcy wykroczenia bądź też poprzez stosowanie wobec działaczy opozycyjnych karnych i *quasi* - karnych form represji) oraz ten sam przepis ustawy (odpowiednio art. 114 § 3 K.p.w oraz art. 8 ust. 1, art. 8 ust 2a, art. 8 ust. 4, art. 11 ust. 1 i 2 ustawy lutowej). Fakt, że pomiędzy poszczególnymi wspólnie występującymi syngularnymi sukcesorami obwinionego lub represjonowanego występuje stosunek prawny, kwalifikuje łączność istniejącą w relacji pomiędzy osobami tworzącymi wielopodmiotową stronę procesu odszkodowawczego do kategorii współuczestnictwa materialnego (art. 72 § 1 pkt 1 K.pc.).²⁰

Nie może ono uzyskać statusu współwystępowania koniecznego, zakładającego łączną legitymację przysługującą wyłącznie wszystkim uprawnionym - tym samym zaś rodzącego konieczność oddalenia powództwa w razie indywidualnego wystąpienia tylko jednego bądź niektórych z kilku jednocześnie uprawnionych.²¹ Dyskwalifikację współwystępowania następców obwinionego lub represjonowanego jako koniecznego umożliwia brak źródeł de

¹⁹ M. Jędrzejewska *Współuczestnictwo procesowe. Istota - zakres - rodzaje*, Warszawa 1975, s. 24; T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego. Część pierwsza: Postępowanie rozpoznawcze, t. I*, Warszawa 2002, s. 195.

²⁰ M. Jędrzejewska *Współuczestnictwo procesowe...*, s. 41.

²¹ M. Jędrzejewska *Współuczestnictwo procesowe...*, s. 142; T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego...*, s. 199.

terminujących łączną legitymację ogółu uprawnionych. Stanowi je istota spornego stosunku prawnego lub przepis ustawy W przypadku stosunku zobowiązaniowego, uprawniającego kilka podmiotów do dochodzenia podzielnego roszczenia odszkodowawczego, więc pomiędzy nimi z pewnością nie jest na tyle silna, by konieczne było jednolite i równoczesne rozstrzygnięcie wobec wszystkich uprawnionych Brak jest też ustawowej deklaracji kwalifikującej współ- występowanie syngularnych sukcesorów obwinionego lub represjonowanego do kategorii współuczestnictwa koniecznego. W rezultacie, ich potencjalne współwystępowanie w jednym procesie odszkodowawczym ma charakter zwykłego współuczestnictwa materialnego. Każdy z uprawnionych może zatem samodzielnie realizować należną mu część świadczenia, kompensującego uszczerbek finansowy i emocjonalny doznany przez sprawcę wykroczenia lub prześladowanego działacza niepodległościowego.

Stwarza to realne niebezpieczeństwo zaistnienia sytuacji, w której rezultatem nieprawidłowych ustaleń dotyczących liczby osób uprawnionych będzie przyznanie dotychczas działającym kwot wyższych niż rzeczywiście należne. W efekcie nastąpi uszczuplenie kwoty pozostałej do rozdysponowania pomiędzy pozostałych, do tej pory nieaktywnych, uprawnionych bądź też nawet jej całkowite wyczerpanie. Kwestią sporną pozostaje bowiem określenie zarówno podmiotu zobowiązanego do zaspokojenia roszczeń dotychczas biernych syngularnych sukcesorów obwinionego lub represjonowanego (*lege non distinguente* także jego dzieci), jak i trybu realizacji należnej im części praw poszkodowanego. W tej mierze możliwe są bowiem przynajmniej dwa rozwiązania:

- 1) uznanie, że na podstawie przepisów K. c. nieaktywni do tej pory uprawnieni na wypadek śmierci poszkodowanego w procesie o wykroczenie lub czyn o politycznym zabarwieniu (w tym jego dzieci) mogą domagać się zwrotu stosownej części należnego im świadczenia wyłącznie od zaspokojonych w kwocie wyższej niż obiektywnie należna,
- 2) przyjęcie, że dłużnikiem pozostałych uprawnionych (w gronie których mogą znajdować się dzieci poszkodowanego), odpowiadającym wobec nich na zasadach określonych procedurą wykroczeniową lub ustawą lutową nadal jest Skarb Państwa. Co najwyżej, po zaspokojeniu dotychczas niedziałających według zasad identycznych z zastosowanymi wobec już zaspokojonych wierzycieli, dłużnik może kierować roszczenia regresowe wobec podmiotów występujących w poprzednich procesach odszkodowawczych.

Też o konieczności poszukiwania ochrony przez dotychczas nieaktywnych syngularnych sukcesorów obwinionego lub represjonowanego na gruncie przepisów prawa cywilnego sformułowano odwołując się do kryteriów negatywnych. Bez bliższego uzasadnienia przyjęto bowiem niemożność zastosowania ustawy lutowej. Zupełnie zaniedbano natomiast sformułowanie pozytywnych

kryteriów potencjalnego wewnętrznego rozrachunku następców Nieuchronnym następstwem była akceptacja dla kolejnej, równie nieuzasadnionej jednak tezy Logicznym wydawało się bowiem przyjęcie, że uzyskanie części kompensat zmarłego przez dotychczas nieaktywnych członków jego rodziny odbędzie się według przepisów K.c.

Tymczasem dokładna analiza dodatnich i ujemnych kryteriów wewnętrznego rozliczania się już i jeszcze niezaspokojonych następców obwinionego lub represjonowanego prowadzi do całkowicie odmiennych wniosków Otóż teza o rzekomej niedopuszczalności postępowań odbywających się w trybie ustawy lutowej po rozdysponowaniu całości kwot należnych z tytułu błędów popełnionych w procesie o wykroczenia lub czyny o politycznym zabarwieniu okazuje się być oparta na całkowicie wadliwych przesłankach Z kolei cywilnoprawne rozliczenie pomiędzy syngularnymi następcami poszkodowanego okazuje się wykluczać brak jakichkolwiek podstaw roszczeń kierowanych przez jeszcze niezaspokojonych sukcesorów syngularnych przeciwko tym, którzy uzyskali świadczenia w kwocie wyższej niż rzeczywiście należna.

Podstawowy argument na rzecz poglądu o niedopuszczalności rozliczeń na podstawie Kp.w. lub ustawy lutowej odwołuje się do stanu rzeczy osądzonej. Miałby on zaistnieć w chwili prawomocnego rozdysponowania w procedurze karnoprocesowej pełnej kwoty kompensującej uszczerbek finansowy i emocjonalny doznany przez syngularnego zbywcę praw odszkodowawczych. Stosowanie wobec dotychczas nieaktywnych identycznych reguł dochodzenia roszczeń jak te, na podstawie których już zasądzono całość kompensat odszkodowawczych rzekomo ma być też niemożliwe ze względu na niedopuszczalne poszerzenie odpowiedzialności Skarbu Państwa. Wierzyciel musiałby bowiem odpowiadać wobec dotychczas niedziałających wierzycieli w sposób sprzeczny z procedurą wykroczeniową lub ustawą lutową. Te ograniczają przecież zakres odpowiedzialności dłużnika do uszczerbku będącego udziałem obwinionego lub represjonowanego.

Zgodnie z art. 366 K.p.c. wyrok prawomocny ma powagę rzeczy osądzonej tylko w odniesieniu do tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a ponadto tylko pomiędzy tymi samymi stronami. Tym samym, ujemna przesłanka procesowa w postaci stanu rzeczy osądzonej (*res iudicata*) powstaje dopiero w razie tożsamości trzech elementów:

- 1) przedmiotu rozstrzygnięcia sądu,
- 2) podstawy faktycznej rozstrzygnięcia oraz
- 3) stron występujących w prawomocnie zakończonym postępowaniu.²²

²² T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska *Komentarz do Kodeksu postępowania*

Tymczasem, zestawienie okoliczności-których identyczność jest niezbędna dla powstania stanu rzeczy osadzonej - występujących w już zakończonym i potencjalnie kolejnym karnoprosesowym postępowaniu odszkodowawczym wyklucza tożsamość wszystkich kryteriów *res iudicata*. Identyczne okazują się być bowiem jedynie przedmiotowe elementy stanu rzeczy osądzonej, tj. przedmiot obu procesów i podstawa faktyczna żądań w nich zgłoszonych. Przedmiotem, o którym rozstrzygnięto zasądzając całość kompensat na rzecz niektórych uprawnionych oraz przedmiotem żądania zawartego we wniosku do tej pory nieaktywnych sukcesorów jest przeciwieństwo odpowiednio całość roszczenia z tytułu błędów popełnionych w procesie o wykroczenie lub czyn niepodległościowy i jego część. Z kolei w obu procesach podstawa faktyczna orzeczenia przyznającego całość kwot tylko niektórym uprawnionym i podnoszona przez jeszcze niezaspokojonych wierzycieli to finansowy i emocjonalny uszczerbek doznany przez nieżyjącego obwinionego lub prześladowanego działacza niepodległościowego. Natomiast konieczną dla powstania *res iudicate* tożsamość elementów podmiotowych wyklucza odmienność pomiędzy składem wierzycieli zaspokojonych w toku pierwszego postępowania w kwotach wyższe niż obiektywnie przysługujące i dopiero występujących z roszczeniem o zasądzenie części kompensat wynikających z prawidłowego podziału. Powaga rzeczy osadzonej działa bowiem wyłącznie *inter partes*. W omawianych układach dotyczy zatem jedynie Skarbu Państwa i uprawnionych, na rzecz których łącznie zasądzono całość świadczeń odszkodowawczych.

Z kolei obawa o zwiększenie zakresu odpowiedzialności Skarbu Państwa wskutek kolejnych wniosków kierowanych przeciw niemu po wyczerpaniu puli kwot kompensujących całość uszczerbku obwinionego lub represjonowanego prowadzi do upodobnienia odpowiedzialności z tytułu podzielnej wierzytelności pieniężnej do odpowiedzialności względem wierzycieli solidarnych. Wyłącznie bowiem w ramach mechanizmu solidarności czynnej zaspokojenie któregokolwiek z wierzycieli (w omawianym przypadku byłyby nim następca obwinionego lub represjonowanego uzyskujący świadczenia w kwocie wyższej niż rzeczywiście należna) powoduje wygaśnięcie długu w stosunku do wszystkich uprawnionych (także dotychczas w ogóle nieaktywnych sukcesorów roszczenia odszkodowawczego). Tylko dla wierzytelności solidarnej charakterystyczna jest też repartycja korzyści wynikających ze spełnienia świadczeń na rzecz niektórych wierzycieli w drodze roszczeń regresowych podnoszonych przez uprawnionych, którzy dotychczas pozostawali nieaktywni. W przypadku cywilnoprawnych rozliczeń sukcesorów osoby obwinionej lub represjonowanej właśnie taki mechanizm mu-

siałby zostać wykorzystany dla odebrania kwot uzyskanych ponad już należną miarę przez w ogóle jeszcze niezaspokojonych wierzycieli. Tymczasem, brak jest ustawowego lub umownego tytułu koniecznego do przyjęcia solidarnościowego reżimu odpowiedzialności Skarbu Państwa. Wyklucza to akceptację mechanizmu, który w sposób nieformalny zbliża do niego zasady postępowania w razie błędnego ustalenia części należnych aktywnym wierzycielom.

Obok nietrafności argumentów dyskredytujących dalsze karnoprocesowe postępowania odszkodowawcze, wszczynane już po wyczerpaniu puli kompensat należnych nieżyjącemu obwinionemu lub represjonowanemu, cywilnoprawne rozliczenie pomiędzy syngularnymi następcami poszkodowanego wyklucza również brak jakichkolwiek jego normatywnych podstaw. Okazuje się bowiem, że brak jest jakichkolwiek cywilnoprawnych przepisów pozwalających jeszcze niezaspokojonym sukcesorom syngularnym wystąpić z żądaniami regresowymi przeciwko tym, którzy uzyskali kompensaty w kwocie większej niż należna. Nie stanowi jej - *prima facie* oczywista w sytuacjach nadpłacenia korzyści innym wierzycielom - instytucja nienależnego świadczenia. Potencjalną podstawą w ogóle jeszcze niezaspokojonych wierzycieli mogłyby stanowić odpowiednio zastosowane przepisy o uprawnieniach spadkobiercy pozbawionego posiadania spadku lub poszczególnych przedmiotów wchodzących w skład spadku. Mimo zbieżności sytuacji następcy, który do tej pory w ogóle nie uzyskał należnej mu części odszkodowania i nieposiadającego spadkobiercy, wewnętrzny rozrachunek syngularnych sukcesorów obwinionego i represjonowanego nie wydaje się jednak możliwy także w oparciu o przepisy prawa spadkowego.

Zgodnie z art. 410 § 2 K.c. *in principio* kryterium pozwalającym uznać przysporzenie za bezzasadne jest brak zobowiązania do spełnienia świadczenia (tzw. *conditio indebiti*). Roszczenie o jego zwrot (kondycję) warunkują trzy występujące kumulatywnie okoliczności:

- 1) dokonanie świadczenia,
- 2) nieistnienie zobowiązania w chwili dokonania świadczenia,
- 3) błędne mniemanie świadczącego o istnieniu zobowiązania.²³

Zestawienie cech roszczenia kondycyjnego ze świadczeniem przez Skarb Państwa sum przewyższających prawidłowo wyliczoną część uzyskaną przez ogół następców obwinionych i represjonowanych *prima facie* wydaje się przesądzać o nienależnym charakterze kwot stanowiących nadpłatę. Zasądzenie prawomocnym wyrokiem i zapłata na jego podstawie kwot przewyższających świadczenie w rozmiarze rzeczywiście należnym stanowi bowiem realizację nieistniejącego

²³ A. Ohanowicz *Niesłuszne wzbogacenie*, Warszawa 1956, s. 189 i n.; W. Serda *Nienależne świadczenie*, Warszawa 1988, s. 56.

w takim zakresie długu. Zapłata nieistniejącego zobowiązania następuje zaś w oparciu o błędne - bo ustalone orzeczeniem nieprawidłowo wyliczającym należne części świadczenia - przekonanie o obowiązku kompensaty²⁴

Na bezużyteczność roszczenia kondycyjnego dla wewnętrznego rozrachunku pomiędzy już i jeszcze niezaspokojonymi następcami obwinionego i represjonowanego wyraźnie wskazuje zestawienie wierzycielskiej i dłużniczej strony modelowego roszczenia kondycyjnego ze stronami potencjalnych roszczeń o zwrot kwot wypłaconych członkom rodziny poszkodowanego obwinionego lub represjonowanego. Stronę wierzycielską wzorcowego roszczenia z tytułu nienależnego świadczenia tworzy podmiot zubożony poprzez realizację nieistniejącego zobowiązania. Dłużnikiem jest zaś podmiot, na rzecz którego dokonano bezpodstawnego przysporzenia. Zobowiązanymi i uprawnionymi potencjalnej kondycji służącej wewnętrznemu rozliczeniu sukcesorów syngularnych nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego byłoby natomiast odpowiednio - sukcesorzy zaspokojeni w rozmiarze wyższym niż rzeczywiście należny i następcy do tej pory nieaktywni. Okazuje się więc, że nie wszyscy pozostający w sporze, którego przedmiotem byłoby uzyskanie kwot należnych następcom niezaspokojonym od spleconych w nadmiernej wysokości mają status podmiotu zubożonego i wzbogaconego zgodnie z wzorcem modelowego roszczenia z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. Podmiotem bezpodstawnie wzbogaconym (potencjalnym dłużnikiem kondycji) jest, co prawda następca splecony kwotami w rozmiarze przewyższającym prawidłowo wyliczone części. Stroną zubożoną wskutek spełnienia świadczenie nienależnego z racji przekroczenia kwoty wynikającej z podziału ogólnej puli pomiędzy wszystkich następców (potencjalnym wierzycielem roszczenia o zwrot z tytułu bezpodstawnego świadczenia) wcale nie jest jednak niezaspokojony jeszcze syngularny sukcesor obwinionego lub represjonowanego. Jest nim bowiem, wypłacający kolejnym wierzycielom kwoty przewyższające jego obowiązek, Skarb Państwa.

Próba dokonania rozrachunku pomiędzy już i jeszcze niezaspokojonymi następcami syngularnymi obwinionego i represjonowanego w oparciu o roszczenie kondycyjne kończy się zatem całkowitym niepowodzeniem. Nie dość na tym, że jej efektem jest wykluczenie możliwości dokonania cywilnoprawnego rozliczenia wewnątrz podmiotów tworzących wierzycielską stronę zobowiązania z tytułu wadliwego funkcjonowania organów właściwych w sprawach o wykroczenia lub czyny politycznie inspirowane. Nieudowodniona teza o kondycji pomiędzy

²⁴ A. Ohanowicz *Niestuszne wzbogacenie...*, s. 196; W. Serda *Nienależne świadczenie...*, s. 58; G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Zychowicz, T. Wiśniewski, C. Żuławski, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia: Zobowiązania, t. I*, red. G. Bieniek, Warszawa 2002, s. 168. .

dotychczas nieaktywnym następcą i już zaspokojonym w nadmiernej wysokości wskazuje na istnienie roszczenia z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia w relacji pomiędzy Skarbem Państwa a nadmiernie zyskującym wierzycielem. W ten sposób pojawia się argument na rzecz rozwiązania, którego wykorzystanie dla zasądzenia świadczeń na rzecz kolejnych następców rzekomo miało być niemożliwe. W jego świetle uzasadnienie znajduje bowiem teza zakładająca ciągłą odpowiedzialność Skarbu Państwa - istniejąca także po rozdysponowaniu całej puli pomiędzy tylko niektórymi uprawnionymi. Analiza stron roszczenia kondycyjnego wskazuje, że następnie Skarb Państwa uzyskalby legitymacje do realizacji roszczeń zwrotnych względem podmiotów uprzednio zaspokojonych w nadmiarze.

Cywilistyczny rozrachunek podmiotów tworzących wierzycielską stronę zobowiązania z tytułu finansowego i emocjonalnego uszczerbku doznanego przez nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego nie stanie się możliwy także w rezultacie inkorporacji reguł przewidzianych dla spadkobiercy pozbawionego posiadania spadku lub poszczególnych przedmiotów wchodzących w skład spadku (art. 1029 § 1 Kc.).²⁵ Pomysł, by następca uzyskał należne mu kwoty od sukcesorów spłaconych w kwotach przewyższających rzeczywistą wartość przysługujących im części świadczeń odszkodowawczych postępując jak spadkobierca - żądający od osoby władającej spadkiem lub poszczególnymi przedmiotami wchodzącymi w skład spadku lecz niebędącej spadkobiercą wydania całości spadku lub określonych przedmiotów objętych masą spadkową - opiera się na podobieństwie położenia niezaspokojonych następców i nieposiadających spadku sukcesorów generalnych zmarłego. O, uzasadniającej analogię, identyczności sytuacji obu grup wierzycieli miałby stanowić fakt pozbawienia ich przez inne osoby możliwości wykonywania uprawnień przysługujących im wskutek śmierci zbywcy prawa - uzyskiwanego wskutek sukcesji generalnej lub syngularnej.²⁶ Rzekome podobieństwo pomiędzy sytuacją nieposiadającego spadkobiercy i następcy obwinionego lub represjonowanego dochodzącego części kompensat po prawomocnym rozdysponowaniu całości kwot pokrywających uszczerbek będący udziałem zbywcy prawa okazuje się być jednak mocno iluzoryczne. Sytuację następców generalnych i syngularnych - podobną pod względem braku możliwości wykonywania praw objętych sukcesją - różnicuje charakter adresatów potencjalnych żądań o wydanie lub zasądzenie. Roszczenie spadkobiercy dążącego do uzyskania władztwa nad spadkiem lub poszczególnymi przedmiotami objętymi masą spadkową jest bowiem skierowane wobec podmiotu w żadnej mierze nieuprawnionego do posiadania całości lub części masy spadkowej,

²⁵ Wyrok SN z dnia 21 października 1999 r., I CKN 215/99, OSNC 2000, z. 4, poz. 83.

²⁶ E. Skowrońska - Bocian *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, s. 214.

a jedynie uzurpującego sobie prawa spadkobiercy.²⁷ Tymczasem, potencjalnym adresatem roszczeń formułowanych przez jeszcze niezaspokojonego syngularnego sukcesora obwinionego lub represjonowanego w ramach wewnętrznych rozliczeń wierzycielskiej strony zobowiązania z tytułu wadliwego funkcjonowania organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości jest sukcesor uzyskujący świadczenie przewyższające część obiektywnie należną. Jest to więc podmiot uprawniony identycznie z później żądającym kwoty wynikającej z podziału ogólnej sumy kompensującej szkody i krzywdy doznane przez obwinionego lub represjonowanego przez liczbę wszystkich (tj. dotychczas działających i jeszcze nieaktywnych) uprawnionych.

Rozważania dotyczące wyboru pomiędzy cywilnoprawną a karnoprocesową drogą realizacji świadczeń na rzecz syngularnych sukcesorów po rozdysponowaniu całości kwot pokrywających uszczerbek nieżyjącego poszkodowanego muszą zakończyć się wnioskiem o nieprzydatności norm prawa zobowiązaniowego i spadkowego jako potencjalnych podstaw wewnętrznego rozrachunku pomiędzy już i jeszcze niezaspokojonymi syngularnymi sukcesorami obwinionego lub represjonowanego. Negacji tezy o dopuszczalności wewnętrznego rozrachunku wierzycieli towarzyszą ustalenia dotyczące braku przeszkód do przyjęcia, że po prawomocnym zasądzeniu kwot w całości pokrywających uszczerbek doznany przez nieżyjącego zbywcę prawa dotychczasowy dłużnik odpowiada wobec nowo ujawnionych wierzycieli na dotychczasowych zasadach, tj. w trybie karnoprocesowym. Ze względu na nieidentyczność strony powodowej w ostatecznie zakończonym i kolejnym procesie przeszkody tej nie tworzy stan rzecz osądzonej. W konsekwencji, po rozdysponowaniu całości puli pomiędzy niektórymi wierzycieli, pozostali (*lege non distinguente* także dzieci nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego działacza opozycji) mogą realizować swoje uprawnienia do dochodzenia należnych im części roszczenia odszkodowawczego od Skarbu Państwa. Dłużnik wciąż odpowiada względem nich w trybie określonym w przepisach karnoprocesowych. Po zrealizowaniu zobowiązania w kwotach większych od faktycznie przysługujących, Skarb Państwa uzyska zaś legitymację do dochodzenia roszczeń zwrotnych, służących wydobyciu od podmiotów zaspokojonych w zakresie wyższym niż rzeczywiście należny, sum wypłaconych w nadmiarze.

²⁷ Bądź to dlatego, że postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku, następnie uchylonym legitymuje się osoba, która nie jest spadkobiercą, bądź też dlatego, że osoba niebędąca spadkobiercą i mniemająca postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku rości sobie prawa do spadku i pozostaje w posiadaniu majątku spadkowego. Zob. E. Skowrońska-Bocian *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, s. 215.

5. Genetyczno - prawne lub wyłącznie prawne więzi rzutuujące na uprawnienia dziecka do realizacji roszczeń odszkodowawczych po śmierci bezpośrednio poszkodowanego.

A. Definicja dziecka jako podmiotu uprawnionego do realizacji roszczeń odszkodowawczych na wypadek śmierci poszkodowanego błędami funkcjonariuszy państwowych.

Mogłoby się wydawać, że zakwalifikowanie określonej osoby jako dziecka poszkodowanego wadliwym funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości nie nastroża żadnych trudności. Jest to jednak nazbyt optymistyczne twierdzenie. Nie wiadomo bowiem, czy przy dokonywaniu tej kwalifikacji należy posługiwać się kryterium genetycznym, czy też o zaliczeniu do kręgu osób uprawnionych na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego decydują więzy o charakterze prawnym. Wybór pierwszej opcji rzutuje na zaliczenie do grona uprawnionych genetycznych dzieci bezpośrednio poszkodowanego - i to bez względu na to czy pomiędzy dzieckiem a oskarżonym, obwinionym lub represjonowanym istniał stosunek prawny ojcostwa lub macierzyństwa. Decyzja o wyborze kryterium prawnego wyposaża w prawo dochodzenia roszczeń odszkodowawczych wszystkich, których z bezpośrednio poszkodowanym łączyła rodzinnoprawna więź macierzyństwa lub ojcostwa, nawet gdyby rzeczywiste pochodzenie człowieka od określonych osób było inne niż wynikające z jego stanu cywilnego.

Stan prawny nie budzi wątpliwości wówczas, gdy uprawnienia na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego przyznano określonemu kręgowi osób, bliżej nie charakteryzując relacji prawnorodzinnych łączących tworzące go podmioty z poszkodowanym. Zasadniczym kryterium nabycia prawa do realizacji roszczeń po śmierci biernej strony procesu stanowią wówczas inne okoliczności. Najczęściej to współuczestniczenie w stratach ekonomicznych zmarłego, mogące przejawiać się w pogorszeniu kondycji finansowej osób bliskich bezpośrednio poszkodowanemu będące efektem wykonania kary, środków zabezpieczających lub pozbawienie wolności w ramach tymczasowego aresztowania. Bez znaczenia dla nabycia roszczeń odszkodowawczych pozostaje wówczas to czy określony podmiot jest powiązany z bezpośrednio poszkodowanym węzłami genetyczno - prawnymi czy tylko prawnymi..

Genetyczno - prawne lub wyłącznie prawne więzi rzutuują na legitymację do dochodzenia roszczeń na wypadek śmierci poszkodowanego błędami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości wówczas, gdy uprawniony został w ustawie wprost nazwany jego „dzieckiem”. Wątpliwości pojawiają się więc w przypadku legitymacji do realizacji roszczeń nabywanych syngularnie przez dzieci obwinionych o popełnienie wykroczenia oraz represjonowanych w odwe-

a jedynie uzurpującego sobie prawa spadkobiercy.²⁷ Tymczasem, potencjalnym adresatem roszczeń sformułowanych przez jeszcze niezaspokojonego syngularnego sukcesora obwinionego lub represjonowanego w ramach wewnętrznych rozliczeń wierzycielskiej strony zobowiązania z tytułu wadliwego funkcjonowania organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości jest sukcesor uzyskujący świadczenie przewyższające część obiektywnie należną. Jest to więc podmiot uprawniony identycznie z później żądającym kwoty wynikającej z podziału ogólnej sumy kompensującej szkody i krzywdy doznane przez obwinionego lub represjonowanego przez liczbę wszystkich (tj. dotychczas działających i jeszcze nieaktywnych) uprawnionych.

Rozważania dotyczące wyboru pomiędzy cywilnoprawną a karnoprocesową drogą realizacji świadczeń na rzecz syngularnych sukcesorów po rozdysponowaniu całości kwot pokrywających uszczerbek nieżyjącego poszkodowanego muszą zakończyć się wnioskiem o nieprzydatności norm prawa zobowiązaniowego i spadkowego jako potencjalnych podstaw wewnętrznego rozrachunku pomiędzy już i jeszcze niezaspokojonymi syngularnymi sukcesorami obwinionego lub represjonowanego. Negacji tezy o dopuszczalności wewnętrznego rozrachunku wierzycieli towarzyszą ustalenia dotyczące braku przeszkód do przyjęcia, że po prawomocnym zasądzeniu kwot w całości pokrywających uszczerbek doznany przez nieżyjącego zbywcę prawa dotychczasowy dłużnik odpowiada wobec nowo ujawnionych wierzycieli na dotychczasowych zasadach, tj. w trybie karnoprocesowym. Ze względu na nieidentyczność strony powodowej w ostatecznie zakończonym i kolejnym procesie przeszkody tej nie tworzy stan rzecz osądzonej. W konsekwencji, po rozdysponowaniu całości puli pomiędzy niektórych wierzycieli, pozostali (*lege non distinguente* także dzieci nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego działacza opozycji) mogą realizować swoje uprawnienia do dochodzenia należnych im części roszczenia odszkodowawczego od Skarbu Państwa. Dłużnik wciąż odpowiada względem nich w trybie określonym w przepisach karnoprocesowych. Po zrealizowaniu zobowiązania w kwotach większych od faktycznie przysługujących, Skarb Państwa uzyska zaś legitymację do dochodzenia roszczeń zwrotnych, służących wydobyciu od podmiotów zaspokojonych w zakresie wyższym niż rzeczywiście należny, sum wypłaconych w nadmiarze.

²⁷ Bądź to dlatego, że postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku, następnie uchylonym legitymuje się osoba, która nie jest spadkobiercą, bądź też dlatego, że osoba niebędąca spadkobiercą i niemająca postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku rości sobie prawa do spadku i pozostaje w posiadaniu majątku spadkowego. Zob. E. Skowrońska-Bocian *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, s. 215.

5. Genetyczno - prawne lub wyłącznie prawne więzi rzutu na uprawnienia dziecka do realizacji roszczeń odszkodowawczych po śmierci bezpośrednio poszkodowanego.

A. Definicja dziecka jako podmiotu uprawnionego do realizacji roszczeń odszkodowawczych na wypadek śmierci poszkodowanego błędami funkcjonariuszy państwowych.

Mogłoby się wydawać, że zakwalifikowanie określonej osoby jako dziecka poszkodowanego wadliwym funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości nie nastrocza żadnych trudności. Jest to jednak nazbyt optymistyczne twierdzenie. Nie wiadomo bowiem, czy przy dokonywaniu tej kwalifikacji należy posługiwać się kryterium genetycznym, czy też o zaliczeniu do kręgu osób uprawnionych na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego decydują więzy o charakterze prawnym. Wybór pierwszej opcji rzutuje na zaliczenie do grona uprawnionych genetycznych dzieci bezpośrednio poszkodowanego - i to bez względu na to czy pomiędzy dzieckiem a oskarżonym, obwinionym lub represjonowanym istniał stosunek prawny ojcostwa lub macierzyństwa. Decyzja o wyborze kryterium prawnego wyposaża w prawo dochodzenia roszczeń odszkodowawczych wszystkich, których z bezpośrednio poszkodowanym łączyła rodzinnoprawna więź macierzyństwa lub ojcostwa, nawet gdyby rzeczywiste pochodzenie człowieka od określonych osób było inne niż wynikające z jego stanu cywilnego.

Stan prawny nie budzi wątpliwości wówczas, gdy uprawnienia na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego przyznano określonemu kręgowi osób, bliżej nie charakteryzując relacji prawnorodzinnych łączących tworzące go podmioty z poszkodowanym. Zasadniczym kryterium nabycia prawa do realizacji roszczeń po śmierci biernej strony procesu stanowią wówczas inne okoliczności. Najczęściej to współuczestniczenie w stratach ekonomicznych zmarłego, mogące przejawiać się w pogorszeniu kondycji finansowej osób bliskich bezpośrednio poszkodowanemu będące efektem wykonania kary, środków zabezpieczających lub pozbawienie wolności w ramach tymczasowego aresztowania. Bez znaczenia dla nabycia roszczeń odszkodowawczych pozostaje wówczas to czy określony podmiot jest powiązany z bezpośrednio poszkodowanym węzłami genetyczno - prawnymi czy tylko prawnymi..

Genetyczno - prawne lub wyłącznie prawne więzi rzutują na legitymację do dochodzenia roszczeń na wypadek śmierci poszkodowanego błędami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości wówczas, gdy uprawniony został w ustawie wprost nazwany jego „dzieckiem”. Wątpliwości pojawiają się więc w przypadku legitymacji do realizacji roszczeń nabywanych syngularnie przez dzieci obwinionych o popełnienie wykroczenia oraz represjonowanych w odwe

cie za prowadzenie działalności opozycyjnej. Zarówno w art. 8 ust.1 ustawy lutowej jak i w treści art. 114 § 3 K.p.w. do kręgu osób legitymowanych na wypadek śmierci obwinionego lub represjonowanego zaliczono jego „dziecko”.

Nie ma szans na wybór wersji zakładającej, że kryterium przyznania legitymacji na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego stanowi wyłącznie genetyczne pochodzenie dziecka od obwinionego lub represjonowanego. Przyznanie legitymacji genetycznym dzieciom bezpośrednio poszkodowanego, bez względu na ich stan cywilny wydaje się niemożliwym ze względu na trudności z ustaleniem uprawnionych do dochodzenia roszczeń nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego oraz reguły wykładni.

Trudno byłoby zaakceptować sytuację, w której sąd karny - określając istnienie przesłanki procesu odszkodowawczego (tj. wniosku pochodzący od uprawnionej osoby) - dokonywałby ustaleń dotyczących genetycznego pochodzenia żądającego odpowiednich kompensat majątkowych. Ponadto, uznanie, że określenie „dziecko” obejmuje wszystkie osoby powiązane wyłącznie genetycznym węzłem macierzyństwa lub ojcostwa wydaje się być sprzeczne z podstawową regułą dotyczącą dekodowania tekstu prawnego. Jako elementarne należy przyjąć znaczenie tekstu prawnego ustalone ze względu na reguły danego języka.²⁸ Jednym ze sposobów służących językowemu odkodowaniu normy prawnej jest przyjęcie jednakowego znaczenia występujących w nim sformułowań. Na gruncie prawa rodzinnego nazwa „dziecko” obejmuje zaś zarówno osoby, których genetyczne pochodzenie od określonej kobiety lub określonego mężczyzny powoduje powstanie prawnorodzinnej sytuacji człowieka oraz podmioty niebędące genetycznym potomkiem swojego rodzica, z którym łączy go więź prawna wywołująca skutki identyczne z pochodzeniem genetyczno - prawnym. Tym samym, legitymację do realizacji roszczeń odszkodowawczych na wypadek śmierci obwinionego lub represjonowanego posiadają dzieci powiązane z bezpośrednio poszkodowanym prawnorodzinym węzłem macierzyństwa lub ojcostwa. Z żądaniem zasądzenia świadczeń kompensujących majątkowy lub psychiczny uszczerbek doznany w procesie o wykroczenie lub czyn antyreżimowy mogą zatem wystąpić osoby pozostające z poszkodowanym w następującej relacji genetyczno - prawnej lub tylko prawnej:

- 1) obwinionym lub represjonowanym jest kobieta, która urodziła wnioskodawcę (art. 61⁹ Kr.o.). Ponieważ, macierzyństwo prawne przypisuje się rodzącej, statusu matki dziecka nie posiada dawczyni komórki

²⁸ K. Pleszka *Językowe znaczenie przepisu jako granica wykładni*. W: *Filozoficzno - teoretyczne problemy sądowego stosowania prawa*, red. M. Zirk-Sadowski, Łódź 1997, str. 69 i n.; T. Spyra *Granice wykładni prawa*, Kraków 2006, str. 78; Z. Ziemiński *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, str. 281.

- rozrodczej zapłodnionej poza organizmem kobiety i donoszone przez inną kobietę.²⁹ W konsekwencji, legitymacji do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych nie posiada genetyczne dziecko obwinionej lub represjonowanej, urodzone jednak przez inną kobietę;
- 2) obwinionym lub represjonowanym jest mężczyzna będący aktualnym lub byłym mężem matki wnioskodawcy Legitymacja do realizacji przysługujących mu kompensat przez dziecko urodzone przez jego żonę wynika z domniemania pochodzenia dziecka urodzonego w małżeństwie od męża matki lub byłego męża matki - pod warunkiem, że dziecko urodziło się przed upływem 300 dni od ustania małżeństwa lub jego unieważnienia (art. 62 § 1 Kr.o.). Sukcesorem syngularnym nie będzie jednak dziecko bezpośrednio poszkodowanego mężczyzny urodzone po upływie 300 dni od orzeczenia separacji przez sąd (art. 62 § 1 in fine K.r.o.). Legitymacji do realizacji roszczeń obwinionego lub represjonowanego nie posiada również dziecko bezpośrednio poszkodowanego mężczyzny urodzone w czasie trwania jego małżeństwa z matką dziecka, jeżeli jeszcze jako *nasciturus* zostało uznane przed zawarciem tego związku małżeńskiego przez innego mężczyznę (art. 75 § 2 Kr.o.);
 - 3) obwinionym lub represjonowanym jest mężczyzna będący mężem matki, która urodziła dziecko przed upływem 300 dni od ustania lub unieważnienia poprzedniego małżeństwa ale już po zawarciu kolejnego, aktualnie trwającego związku małżeńskiego (art. 62 § 2 Kr.o.);
 - 4) obwinionym lub represjonowanym jest mężczyzna, który przy zachowaniu odpowiednich przesłanek uznał ojcostwo dziecka poczętego, urodzonego poza małżeństwem lub 300 dni po orzeczeniu sądowej separacji (art. art. 72-73 Kr.o.).³⁰ Status syngularnego następcy nie może być uzależniony od trybu uznania dziecka. Jednakowe uprawnienia przysługują zatem dzieciom uznanym w tzw. trybie zwykłym (tj. poprzez oświadczenia rodziców złożone w kraju przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego lub przed sądem opiekuńczym albo złożone za

²⁹ Z. Czarnik, J. Gajda (*Dwugłós*) *Ochrona prawna dziecka poczętego in vitro i pozostającego poza organizmem matki*, NP. 1990, Z. 10-12.; A. Dyoniak *Pozycja prawna dziecka urodzonego w następstwie implementacji embrionu*, NP. 1989, z. 1; tenże *Wspomagana prokreacja ludzka. Zagadnienia legislacyjne*, red. T. Smyczyński, Poznań 1996; K. Gromek *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009, str. 1193; J. Ignaczewski *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2010, str. 450; T. Smyczyński *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2012, str. 179.

³⁰ E. Holewińska - Łapińska *Uznanie dziecka według Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1979, str. 52 i n.

granicą przed konsulem lub osobą wyznaczoną do wykonywania funkcji konsula) oraz w trybie nadzwyczajnym (tj. w razie niebezpieczeństwa grożącego bezpośrednio życiu matki lub mężczyzny, od którego dziecko pochodzi poprzez oświadczenia złożone przed notariuszem albo do protokołu wobec wójta, burmistrza, prezydenta miasta, starosty, marszałka województwa, sekretarza powiatu albo gminy)³¹;

- 5) obwinionym lub represjonowanym jest mężczyzna, którego ojcostwo w stosunku do wnioskodawcy ustalono sądownie (art. 72 Kr.o.). Bez znaczenia pozostaje oczywiście sposób ustalenia przez sąd pochodzenia dziecka od określonego mężczyzny Legitymacja do realizacji roszczeń kompensujących straty ekonomiczne i krzywdy moralne zmarłego przysługuje zatem dzieciom poszkodowanych mężczyzn, których ojcostwo ustalono poprzez zastosowanie domniemania pochodzenia dziecka od mężczyzny współżyjącym z matką w tzw. okresie koncepcyjnym. Status syngularnego następcy przysługuje jednak również tym dzieciom poszkodowanego, których pochodzenie określono posługując się dowodem z analizy DNA, badania serologiczne czy też badania antropologiczne;³²
- 6) obwinionym lub represjonowanym jest kobieta bądź mężczyzna, którzy dokonali przysposobienia wnioskodawcy Zaliczenie przysposobionych do kręgu syngularnych następców poszkodowanego wynika z istoty przysposobienia. Imituje ono bowiem więź prawną łączącą rodziców i dzieci. Zgodnie z art. 121 § 1 Kr.o. przez przysposobienie powstaje między przysposabiającym a przysposobionym taki stosunek jak między rodzicami i dziećmi.

B. Uprawnienia dzieci przysposobionych przez bezpośrednio poszkodowanego błędami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości.

Szczegółową analizę uprawnień dzieci przysposobionych przez bezpośrednio poszkodowanego błędami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości wymusza stylizacja przepisów zawierających wyliczenie osób należących do kręgu uprawnionych na wypadek śmierci obwinionego lub represjonowanego. Zarówno w art. 8 ust.1 ustawy lutowej jak i w treści art. 114 § 3 Kp.w. dość znaczące wydaje się bowiem pominięcie przysposabiającego lub przysposobionego. Tymczasem, ilekroć wołą ustawodawcy jest jednakowe potraktowanie osoby

³¹ M. Andrzejewski, H. Dolecki A. Lutkiewicz-Rucińska, A. Olejniczak, T. Sokołowski, A. Sylwestrzak, A. Zielonacki *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, Warszawa 2010, str. 511 i n.

³² Tamże, str. 536.

pozostającej w stosunku przysposobienia i innych krewnych, brzmienie przepisów nie pozostawia w tej mierze żadnych wątpliwości. Dość wspomnieć, że przy wyliczaniu najbliższych wyraźnie wskazano zarówno wstępnego i zstępnego, jak i osobę pozostającą w stosunku przysposobienia (art. 115 § 11 Kk.). Podobną techniką legislacyjną ustawodawca posługuje się także na gruncie uregulowań dotyczących procedury karnej i cywilnej. Tytułem przykładu można przywołać przepis art. 560 § 1 Kp.k., zawierający wyliczenie podmiotów legitymowanych do złożenia prośby o ułaskawienie. Wśród uprawnionych wymieniono zarówno krewnego w linii prostej, jak i przysposabiającego lub przysposobionego.³³ Nie dość na tym - identyczną dystynkcję uprawnień osób połączonych więzami pokrewieństwa i przysposobienia zawiera także ustawa lutowa. Kilkukrotnie wskazano je jako dwie różne grupy podmiotów, tak samo jednak uprawnionych do dokonywania określonych czynności w toku postępowania odszkodowawczego. Ich jednakowy status wynika z wyraźnego wyodrębnienia tych podmiotów jako legitymowanych do złożenia wniosku o stwierdzenie nieważności (art. 3 ust. 1), dysponujących możliwością wzięcia udziału w posiedzeniu odbywającym się w ramach postępowania rehabilitacyjnego (art. 3 ust. 4), podmiotów mogących wnieść wnioski o podaniu treści postanowienia w przedmiocie nieważności do publicznej wiadomości oraz złożenia zażalenia na postanowienie go rozstrzygające (art. 4 ust. 1 i 2 w zw. z art. 3 ust. 1), osób legitymowanych do zaskarżenia decyzji o pozostawieniu bez rozpoznania wniosku wszczynającego postępowanie rehabilitacyjne (art. 7 ust. 2 w zw. z art. 3 ust. 1), a także podmiotów upoważnionych do żądania zasądzenia kosztów symbolicznego upamiętnienia osoby represjonowanej (art. 9 w zw. z art. 3 ust. 1).

Rezygnacja z powszechnie stosowanej techniki legislacyjnej polegającej na osobnym wyliczeniu przysposobionych i innych krewnych jako podmiotów identycznie uprawnionych do dokonania określonej czynności wydaje się być symptomatyczna. Pominięcie osoby pozostającej w stosunku przysposobienia w wyliczeniu podmiotów mających status uprawnionych do dochodzenia roszczeń należnych obwinionemu lub represjonowanemu, może być bowiem potraktowane jako wykluczenie ich z grona tych krewnych, którzy mają status syngularnych sukcesorów roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie. Wydaje się jednak, że akurat w przypadku przepisów uprawniających na wypadek śmierci poszkodowanego wadliwym funkcjonowaniem organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości brak norm osobno uprawniających przysposobionych i innych

³³ Dbałość o zrównanie pozycji osób połączonych więzami genetyczno-prawnymi lub prawnymi można zaobserwować również w treści art. 87 § 1 K.p.c. - w wyliczeniu uprawnionych do występowania w roli pełnomocnika strony procesowej nie zabrakło bowiem ani jej rodziców lub zstępnych, ani przysposabiającego lub przysposobionego.

krewnych nie powinien być kwalifikowany jako regulacja różnicująca legitymację dzieci pozostających z poszkodowanym w prawnym stosunku macierzyństwa lub ojcostwa i dzieci przez nich przysposobionych. W miejsce zazwyczaj używanej techniki zrównującej uprawnienia przysposobionych i innych krewnych ustawodawca użył innej. Ta nie pozostawia wątpliwości co do jednakowego statusu dzieci pochodzących od poszkodowanego błędami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości i osoby przez nie przysposobione.

Przepisy, które dla zrównania statusu przysposobionych i innych osób pochodzących od określonego podmiotu statuują osobno uprawnienia każdego z nich najczęściej nazywają obie grupy posługując się sformułowaniami „krewny w linii prostej oraz przysposobiony lub przysposabiający (osoba pozostająca w stosunku przysposobienia)”. Odrębne wyposażenie w ten sam zakres uprawnień nie służy zatem zrównaniu statusu przysposobionych i innych dzieci, lecz przysposobionych i innych krewnych.

Pokrewieństwo, tzn. powiązanie wynikające z więzów krwi jest pojęciem wyłącznie biologicznym, niemniej prawo nadaje temu biologicznemu faktowi także znaczenie prawne, implikujące powiązanie krewnych także więzami o charakterze prawnym.³⁴ Właśnie prawną więź rodziców i dzieci imituje stosunek przysposobienia - zgodnie bowiem z art. 121 § 1 Kr. o. przez przysposobienie powstaje między przysposabiającym a przysposobionym taki stosunek jak między rodzicami i dziećmi. W art. 8 ust. 1 zd. 2 ustawy lutowej oraz w art. 114 § 3 Kp.w. zrezygnowano ze sformułowania charakterystycznego dla dystynkcji uprawnień osób powiązanych więzami genetyczno- prawnymi lub tylko prawnymi (odpowiednio „krewni w linii prostej i osoby pozostające w stosunku przysposobienia”). W obu tych przepisach posłużono się natomiast nomenklaturą odwołująca się jednocześnie do statusu prawnego wynikającego z urodzenia lub z faktu prawnego („dzieci”). W rezultacie, kryterium sukcesji roszczeń odszkodowawczych określonych w K.p.w. i ustawie lutowej, stanowi wyłącznie status dziecka. *Lege non distinguente* bez znaczenia pozostaje to czy ma on charakter genetyczno - prawny czy wyłącznie prawny.

Stwierdzenie, iż grono sukcesorów roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie tworzą także dzieci pozostające z niesłusznie obwinionym lub represjonowanym w stosunku przysposobienia, jest mocno nieprecyzyjne. Zależnie od rodzaju przysposobienia możliwych jest kilka relacji, rzutujących na uprawnienia, przysługujące na gruncie procedury wykroczeniowej oraz ustawy lutowej przysposobionemu dziecku bezpośrednio poszkodowanego wadliwym funkcjonowaniem aparatu państwowego. Można je uszeregować w sposób następujący :

³⁴ J. Ignatowicz *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1996, s. 14.

- 1) obwiniony lub represjonowany dokonał przysposobienia pełnego lub niepełnego,
- 2) genetyczne dziecko obwinionego lub represjonowanego zostało przysposobione.

Ad 1. Dla określenia legitymacji osób przysposobionych przez bezpośrednio poszkodowanego żadnego znaczenia nie ma rodzaj tego przysposobienia. Zarówno bowiem adopcja niepełna, jak i pełne przysposobienie rodzą skutek w postaci stosunku prawnorodzinnego pomiędzy przysposabiającym a przysposobionym. Różnica polega na tym, że w efekcie przysposobienia pełnego przysposobiony staje się dzieckiem przysposabiającego i członkiem jego rodziny, przy jednoczesnym zerwaniu więzów ze swoją naturalną rodziną. Adopcja niepełna nie rozciąga się natomiast na dalszą rodzinę przysposabiającego, nie niweczy też powiązań rodzinnych przysposobionego z jego naturalną rodziną.³⁵ Przy ustalaniu kręgu uprawnionych na wypadek śmierci przysposabiającego różnice pomiędzy oboma rodzajami przysposobienia mogą zostać pominięte. Wyznaczając bowiem krąg następców, ustawodawca zaliczył do niego dzieci osoby niesłusznie skazanej lub pozbawionej wolności w związku z podejrzeniem popełnienia wykroczenia oraz dzieci represjonowanego działacza politycznego. Taki statut posiadają natomiast zarówno osoby przysposobione w drodze adopcji niepełnej, jak i pełnego przysposobienia.

Ad 2. Legitymacja do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych należnych poszkodowanemu błędami popełnionymi w sprawach o wykroczenia lub czyny antyreżimowe przez ich genetyczne dzieci, przysposobione następnie przez inne osoby, także nie zależy od rodzaju przysposobienia. Jej przyznanie dziecku genetycznie pochodzącemu od poszkodowanego, prawnym węzłem macierzyństwa lub ojcostwa powiązanemu jednak z inną osobą, zależy od tego czy pomimo adopcji dziecka genetycznego, pomiędzy nim a jego naturalnym rodzicem w dalszym ciągu istnieje stosunek prawny. Bez względu na rodzaj adopcji taką możliwość należy zaś wykluczyć. Zarówno bowiem przysposobienie pełne, jak i niepełne zastępuje dotychczasową więź prawną wynikającą z macierzyństwa lub ojcostwa relacją prawną pomiędzy przysposobionym a przysposabiającym. Skutki orzeczenia obu rodzajów adopcji wykluczają zatem możliwości uzyskania przez genetyczne dzieci obwinionych lub represjonowanych, adoptowanych przez inne osoby uprawnień należnych po śmierci genetycznego rodzica.³⁶

³⁵ J. Ignatowicz *Prawo rodzinne...*, str. 225.

³⁶ Uchwała SN z dnia 11 lutego 2001 r., I KZP 49/00, OSNKW 2001, z. 5-6, poz.

krewnych nie powinien być kwalifikowany jako regulacja różnicująca legitymację dzieci pozostających z poszkodowanym w prawnym stosunku macierzyństwa lub ojcostwa i dzieci przez nich przysposobionych. W miejsce zazwyczaj używanej techniki zrównującej uprawnienia przysposobionych i innych krewnych ustawodawca użył innej. Ta nie pozostawia wątpliwości co do jednakowego statusu dzieci pochodzących od poszkodowanego błędami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości i osoby przez nie przysposobione.

Przepisy, które dla zrównania statusu przysposobionych i innych osób pochodzących od określonego podmiotu statuują osobno uprawnienia każdego z nich najczęściej nazywają obie grupy posługując się sformułowaniami „krewny w linii prostej oraz przysposobiony lub przysposabiający (osoba pozostająca w stosunku przysposobienia)”. Odrębne wyposażenie w ten sam zakres uprawnień nie służy zatem zrównaniu statusu przysposobionych i innych dzieci, lecz przysposobionych i innych krewnych.

Pokrewieństwo, tzn. powiązanie wynikające z więzów krwi jest pojęciem wyłącznie biologicznym, niemniej prawo nadaje temu biologicznemu faktowi także znaczenie prawne, implikujące powiązanie krewnych także więzami o charakterze prawnym.³⁴ Właśnie prawną więź rodziców i dzieci imituje stosunek przysposobienia - zgodnie bowiem z art. 121 § 1 Kr.o. przez przysposobienie powstaje między przysposabiającym a przysposobionym taki stosunek jak między rodzicami i dziećmi. W art. 8 ust. 1 zd. 2 ustawy lutowej oraz w art. 114 § 3 K.p.w. zrezygnowano ze sformułowania charakterystycznego dla dystynkcji uprawnień osób powiązanych więzami genetyczno- prawnymi lub tylko prawnymi (odpowiednio „krewni w linii prostej i osoby pozostające w stosunku przysposobienia”). W obu tych przepisach posłużono się natomiast nomenklaturą odwołująca się jednocześnie do statusu prawnego wynikającego z urodzenia lub z faktu prawnego („dzieci”). W rezultacie, kryterium sukcesji roszczeń odszkodowawczych określonych w K.p.w. i ustawie lutowej, stanowi wyłącznie status dziecka. *Lege non distinguente* bez znaczenia pozostaje to czy ma on charakter genetyczno - prawny czy wyłącznie prawny.

Stwierdzenie, iż grono sukcesorów roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie tworzą także dzieci pozostające z niesłusznie obwinionym lub represjonowanym w stosunku przysposobienia, jest mocno nieprecyzyjne. Zależnie od rodzaju przysposobienia możliwych jest kilka relacji, rzutujących na uprawnienia, przysługujące na gruncie procedury wykroczeniowej oraz ustawy lutowej przysposobionemu dziecku bezpośrednio poszkodowanego wadliwym funkcjonowaniem aparatu państwowego. Można je uszeregować w sposób następujący :

³⁴ J. Ignatowicz *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1996, s. 14.

- 1) obwiniony lub represjonowany dokonał przysposobienia pełnego lub niepełnego,
- 2) genetyczne dziecko obwinionego lub represjonowanego zostało przysposobione.

Ad 1. Dla określenia legitymacji osób przysposobionych przez bezpośrednio poszkodowanego żadnego znaczenia nie ma rodzaj tego przysposobienia. Zarówno bowiem adopcja niepełna, jak i pełne przysposobienie rodzą skutek w postaci stosunku prawnorodzinnego pomiędzy przysposabiającym a przysposobionym. Różnica polega na tym, że w efekcie przysposobienia pełnego przysposobiony staje się dzieckiem przysposabiającego i członkiem jego rodziny, przy jednoczesnym zerwaniu więzów ze swoją naturalną rodziną. Adopcja niepełna nie rozciąga się natomiast na dalszą rodzinę przysposabiającego, nie niweczy też powiązań rodzinnych przysposobionego z jego naturalną rodziną.³⁵ Przy ustalaniu kręgu uprawnionych na wypadek śmierci przysposabiającego różnice pomiędzy oboma rodzajami przysposobienia mogą zostać pominięte. Wyznaczając bowiem krąg następców, ustawodawca zaliczył do niego dzieci osoby niesłusznie skazanej lub pozbawionej wolności w związku z podejrzeniem popełnienia wykroczenia oraz dzieci represjonowanego działacza politycznego. Taki statut posiadają natomiast zarówno osoby przysposobione w drodze adopcji niepełnej, jak i pełnego przysposobienia.

Ad 2. Legitymacja do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych należnych poszkodowanemu błędami popełnionymi w sprawach o wykroczenia lub czyny antyreżimowe przez ich genetyczne dzieci, przysposobione następnie przez inne osoby, także nie zależy od rodzaju przysposobienia. Jej przyznanie dziecku genetycznie pochodzącemu od poszkodowanego, prawnym węzłem macierzyństwa lub ojcostwa powiązanemu jednak z inną osobą, zależy od tego czy pomimo adopcji dziecka genetycznego, pomiędzy nim a jego naturalnym rodzicem w dalszym ciągu istnieje stosunek prawny. Bez względu na rodzaj adopcji taką możliwość należy zaś wykluczyć. Zarówno bowiem przysposobienie pełne, jak i niepełne zastępuje dotychczasową więź prawną wynikającą z macierzyństwa lub ojcostwa relacją prawną pomiędzy przysposobionym a przysposabiającym. Skutki orzeczenia obu rodzajów adopcji wykluczają zatem możliwości uzyskania przez genetyczne dzieci obwinionych lub represjonowanych, adoptowanych przez inne osoby uprawnień należnych po śmierci genetycznego rodzica.³⁶

³⁵ J. Ignatowicz *Prawo rodzinne...*, str. 225.

³⁶ Uchwała SN z dnia 27 lutego 2001 r., I KZP 49/00, OSNKW 2001, z. 5-6, poz.

C. Legitymacja dziecka osoby poszkodowanej niesłusznym skazaniem lub pozbawionej wolności w związku z podejrzeniem o przestępstwo.

Warunkowe uprawnienia dziecka poszkodowanego błędami organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości popełnionych w procesie o przestępstwo zależą od przynależności do kręgu faktycznie lub prawnie utrzymywanych przez nieżyjącego. Kryterium decydującym o posiadaniu statusu osoby utrzymywanej przez zmarłego stanowi istnienie wynikającego z Kr.o. tytułu zobowiązującego zmarłego do dostarczania dziecku środków niezbędnych dla jego wyżywienia, mieszkania, leczenia, wykształcenia oraz zaspokajania potrzeb kulturalnych i rozrywkowych lub rzeczywiście, dobrowolne, niezdeteminowane przepisami dostarczanie przez podejrzanego lub oskarżonego określonej osobie środków służących zaspokajaniu jej potrzeb.³⁷ Genetyczno - prawne lub tylko prawne więzi łączące podejrzanego lub oskarżonego o przestępstwo z określonym podmiotem pozostają zatem bez znaczenia na etapie ustalania legitymacji dziecka do dochodzenia autonomicznie przysługujących mu kompensat za szkody doznane wskutek niesłusznego wykonania kary wobec rodzica lub jego nieprawidłowego pozbawienia wolności w ramach środków przymusu w związku z procesem karnym. Na etapie realizacji roszczeń odszkodowawczych znaczenie ma bowiem jedynie kwestia prawnego lub faktycznego utrzymywania dziecka przez nieżyjącego podejrzanego lub oskarżonego. Proces ustalania legitymacji alimentowanego do dochodzenia własnych roszczeń wynikających z niewłaściwego działania państwowego aparatu ścigania lub wymiaru sprawiedliwości w ogóle abstrahuje zatem od jakichkolwiek powiązań genetyczno - prawnych lub tylko prawnych. Legitymacja jest warunkowana pogorszeniem kondycji finansowej osoby rzeczywiście utrzymywanej przez zmarłego podejrzanego lub oskarżonego o przestępstwo.

Może, co prawda zdarzyć się, że w procesie ustalania legitymacji uwzględnia się pochodzenie dziecka od nieżyjącego oskarżonego. Uwzględnienie tego faktu jest jednak tylko pochodną ustaleń dotyczących prawnego tytułu zobowiązującego nieżyjącego niesłusznie skazanego lub pozbawionego wolności dołożenia na utrzymanie swojego dziecka (w przypadku, gdy legitymacja jest warunkowana utratą prawnie należnego od zmarłego utrzymania).

W sytuacji, gdy alimenty wypłacane są ze względu na istniejący obowiązek prawny, legitymowanym będzie każde dziecko, które w chwili wykonywania kary lub osadzenia podejrzanego w areszcie śledczym otrzymywało od biernej strony postępowania w sprawach o przestępstwa prawnie należne mu środki finansowe, celem zaspokojenia bieżących potrzeb konsumpcyjnych, edukacyjnych lub

³⁷ T. Grzegorzczak *Kodeks postępowania karnego...*, s. 1394; P. Hofmański, E. Sa- dzik, K. Zgryzek *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, tom III...*S. 314.

kulturalnych. Warunek ten ziści się, gdy w momencie podjęcia przez aparat państwowy nieprawidłowych działań w procesie karnym dziecko biernej strony postępowania otrzymywało od niej utrzymanie ze względu na istniejącą wówczas niemożność samodzielnego utrzymania się lub pozostawanie w niedostatku.³⁸ Kryterium prawnego obowiązku alimentacyjnego rodziców względem dzieci stanowi zatem status dziecka niemogącego zaspokoić swoich usprawiedliwionych potrzeb ze względu na brak kwalifikacji zawodowych, pozwalających na podjęcie samodzielnej pracy zarobkowej lub niemożność uzyskania własnymi siłami środków finansowych w postaci wynagrodzenia za pracę, emeryturę, rentę czy też dochodów z własnego majątku³⁹. *Lege non distinguente* pozbawionym znaczenia są rodzaje powiązań kreujące praworodzinny status dziecka. Tym samym, obowiązek alimentacyjny obciąża zarówno rodziców naturalnych, jak i adopcyjnych. Ponieważ zaś, tak adopcja niepełna, jak i pełne przysposobienie rodzą skutek w postaci stosunku prawnorodzinnego pomiędzy przysposabiającym a przysposobionym, prawne zobowiązanie do dostarczania środków służących zaspokajaniu potrzeb majątkowych i niemajątkowych obciąża każdego przysposobionego. W konsekwencji, w tych przypadkach gdy proces ustalenia legitymacji alimentowanego do dochodzenia własnych roszczeń wynikających z błędów popełnionych w procesie karnym toczącym się przeciwko dostarczającemu utrzymania w jakikolwiek sposób warunkuje istnienie powiązań genetyczno - prawnych lub prawnych tylko pomiędzy rodzicami a dziećmi, uprawnienie do dochodzenia kompensat majątkowych przyznać należy zarówno naturalnym, jak i adoptowanym dzieciom podejrzanego, oskarżonego lub skazanego. Ich uprawnienie jest jednak warunkowe, zależne od pogorszenia kondycji finansowej, będącego efektem wykonania kary lub osadzenia alimentującego w areszcie śledczym.

D. Nabycie lub utrata legitymacji do realizacji roszczeń rodzica wskutek powstania i ustania stosunku przysposobienia.

Jest rzeczą oczywistą, że w niektórych przypadkach okres, jaki upłynął od zdarzeń wyrządzających szkodę i krzywdę spowoduje znaczne fluktuacje w kręgu osób uprawnionych do nabycia prawa dochodzenia roszczeń odszkodowawczych. Przyczynę stanowić mogą zarówno okoliczności o charakterze prawnym (powsta

³⁸ E. Budna *Obowiązek alimentacyjny rodziców względem dzieci*, „Nowe Prawo” 1990, z. 7-9, s. 65; M. Andrzejewski, H. Dolecki, A. Lutkiewicz - Rucińska, A. Olejniczak, T. Sokołowski, A. Sylwestrzak, A. Zielonacki *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Warszawa 2010, s. 133; J. Ignaczewski *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 757; J. Gajda, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski, K. Pietrzykowski, J. Winiarz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 1101.

³⁹ E. Budna *Obowiązek alimentacyjny rodziców...*, s. 69.

nie i rozwiązanie stosunku przysposobienia) jak i zdarzenia faktyczne (śmierć naturalnego lub przysposobionego dziecka osoby bezpośrednio poszkodowanej błędnymi działaniami aparatu państwowego).

Wątpliwości związane ze zmianami w gronie dzieci nabywających uprawnienia do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych w razie śmierci osoby bezpośrednio uwikłanej w wadliwy proces bardzo łatwo wyeliminować w przypadku świadczeń należnych dzieciom faktycznie lub prawnie utrzymywanym przez niesłusznie skazanego lub pozbawionego wolności w sprawach o przestępstwa. Ich uprawnienia nie budzą wątpliwości ze względu na charakter przysługujących im roszczeń. W konsekwencji śmierci alimentującego utrzymywani uzyskują bowiem legitymację do realizacji autonomicznych roszczeń, mających skompensować ich własne straty ekonomiczne spowodowane niemożnością uzyskania środków utrzymania, dotychczas dostarczanych przez osobę niesłusznie osadzoną w zakładzie karnym lub areszcie śledczym. W tych zatem przypadkach, gdy stosunek przysposobienia będzie miał jakiegokolwiek znaczenie w ustalaniu statusu uprawnionego na wypadek śmierci alimentującego (tj. wówczas, gdy legitymacja dziecka jest warunkowana utratą prawnie przysługującego utrzymania) obowiązki alimentacyjne wynikające z adopcji muszą istnieć w chwili powstania straty podlegającej kompensacie na podstawie przepisów procedury karnej. Tylko bowiem przy tak określonej koordynacji czasowej zaistnieje materialna przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa, tj. wskutek wykonania kary lub środków przymusu utrzymanie utraci osoba uprawniona do uzyskania odpowiednich środków na podstawie norm prawa rodzinnego. W tym zaś gronie może znaleźć się także osoba przysposobiona w sposób pełny lub niepełny przez skazanego lub pozbawionego wolności w ramach środków przymusu. Warunek w postaci istnienia prawnego zobowiązania rodzica poszkodowanego błędami wymiaru sprawiedliwości do dostarczania dziecku środków utrzymania w chwili osadzenia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym ziści się w dwóch sytuacjach. Kryteria te są spełnione, gdy:

- 1) w momencie utraty środków dostarczanych przez podejrzanego, oskarżonego lub skazanego istnieje prawny obowiązek alimentacyjny. Jedną jego podstaw może bowiem stanowić funkcjonująca wówczas relacja rodzic - dziecko genetyczne lub przysposobione w sposób pełny lub niepełny,
- 2) w chwili, gdy wskutek wykonania kary lub osadzenia w areszcie śledczym nastąpiła utrata środków utrzymania stosunek przysposobienia już rozwiązano, jednak na podstawie art. 125 § 1 Kr.o. orzekając o rozwiązaniu adopcji sąd utrzymał w mocy wynikające z przysposobienia obowiązki alimentacyjne.

Jakiegokolwiek zatem zmiany w stosunku przysposobienia, zachodzące pomiędzy powstaniem strat u osób tracących utrzymanie a chwilą realizacji roszczeń przysługujących im dopiero na wypadek śmierci poszkodowanego błędami popełnionymi w procesie karnym pozostają bez wpływu na legitymację dzieci alimentującego.

Dowodu na to, że rozstrzygające znaczenie ma status istniejący w chwili powstania szkody spowodowanej utratą świadczeń dostarczanych przez niesłusznie skazanego osadzonego w areszcie śledczym dostarcza gramatyczna wykładnia przepisu art. 556 § 1 K.p.k. Określając uprawnienia na wypadek śmierci podejrzanego, oskarżonego lub skazanego ustawodawca wyraźnie oddziela status uprawnionego w chwili powstania szkody i wystąpienia z żądaniem zasądzenia kompensat majątkowych. Dla określenia podmiotu uprawnionego na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanego posłużono się bowiem sformułowaniem neutralnym, abstrahującym od jakichkolwiek aktualnie istniejących prawnych lub genetyczno - prawnych powiązań pomiędzy oboma podmiotami („w razie śmierci oskarżonego prawo do odszkodowania przysługuje temu, kto”). Ewentualne prawnorodzinne relacje łączące oskarżonego i osoby przez niego utrzymywane ustawodawca lokuje w przeszłości, opisując warunki nabycia przez alimentowanych uprawnień do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych („temu, kto wskutek wykonania kary lub niewątpliwie niesłusznego aresztowania utracił należne mu od uprawnionego z mocy ustawy utrzymanie”).

Niebezpieczeństwo związane z nabywaniem lub utratą statusu dziecka uprawnionego do realizacji roszczeń należnych zmarłemu rodzicowi jest szczególnie aktualne w przypadku kompensowania strat i krzywd doznanych przez prześladowanych działaczy opozycji. Długi okres oddalenia realizacji roszczeń odszkodowawczych od zachowań będących źródłem kompensowanych strat i cierpień zwiększa prawdopodobieństwo zmian w kręgu podmiotów posiadających status dziecka prześladowanego opozycjonisty. Represyjne zachowania polskich i radzieckich organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości oraz organów pozasądowych stanowią tytuł kompensat wypłacanych na podstawie ustawy lutowej tylko po spełnieniu kryterium temporalnego. Otóż moment wydania orzeczenia lub przedsięwzięcia nieformalnego działania stanowiących przejaw karnoprocesowych represji wobec członków opozycji politycznej musi mieścić się w określonych ramach czasowych. Co do zasady wyznaczono je poprzez wskazanie dolnej i górnej granicy. Datę otwierającą okres, w jakim muszą zmieścić się działania odwetowe wobec opozycjonistów ulokowano wskazując moment rozpoczęcia na ziemiach polskich działalności polskich i radzieckich organów

prześladujących opozycjonistów (tj. 1 stycznia 1944 r.). Z kolei datę zamykającą ten okres określono, wskazując na dzień 31 grudnia 1956 r.⁴⁰

Mogłoby się wydawać, że z kryterium temporalnego zrezygnowano, określając przesłanki za straty i cierpienia doznane przez opozycjonistów represjonowanych przez wojskową służbę wymiaru sprawiedliwości funkcjonującą w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR oraz internowanych w związku z wprowadzeniem stanu wojennego. Błędy popełnione przez aparat państwowy w ich sprawach stanowią bowiem tytuł wypłaty kompensat bez względu na datę podjęcia działań represyjnych. Pominięcie czynnika czasowego ma jednak tylko pozorny charakter. Ze względu na okres funkcjonowania Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR⁴¹ oraz naturę represji podjętych wobec internowanych straty i cierpienia generowane przez obie postaci działań represjonujących podlegają skompensowaniu na gruncie ustawy lutowej tylko pod przy istnieniu niewyrażonego wprost cenzusu czasowego. Stanowi go odpowiednio okres istnienia wojskowych organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w ZSRR oraz okres obowiązywania stanu wojennego.

Możliwość poszerzania lub zawężania kręgu podmiotów posiadających genetyczno - prawny i wyłącznie prawny status dziecka osoby bezpośrednio po

⁴⁰ Górna granica okresu, w czasie którego ulokowano zachowania organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości oraz organów pozasądowych generujące szkody kompensowane na podstawie ustawy lutowej nie jest nieprzekraczalna. Jeżeli materialną przesłanką odpowiedzialności odszkodowawczej polskiego Skarbu Państwa jest wydanie orzeczenia za działalność opozycyjną ustawa lutowa pozwala na skompensowanie także tych strat i cierpień, które spowodowała represjonująca decyzja wydana w sprawie działalności opozycyjnej już po 31 grudnia 1956 r. Poszerzenie zakresu odpowiedzialności odszkodowawczej jest jednak możliwe tylko wówczas, gdy działanie na rzecz suwerenności politycznej Polski, stanowiące podstawę zastosowania sankcji karnych generujących szkody, podjęto w czasie od 1 stycznia 1944 r. do 31 grudnia 1956 r.

⁴¹ Wojskowa służba sprawiedliwości w jednostkach wojskowych utworzonych na terenie ZSRR istniała od czasu rozpoczęcia działalności przez sąd połowy oraz prokuratora 1. Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki (tj. od lipca 1943 r.) do momentu, w którym na podstawie dekretu z dnia 21 lipca 1944 r. (Dz. U. 1944, nr 1, poz. 2) Krajowa Rada Narodowa przejęła zwierzchnią władzę nad I Armią Polska i dokonała jej scalenia z Armią Ludową działającą na terenie okupowanego jeszcze kraju, tworząc w ten sposób jednolite Wojsko Polskie dowodzone przez Naczelnego Dowódcę. Zob. W. Chmielarczyk *Problemy legislacyjne z zakresu prawa karnego materialnego i procesowego w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR oraz w wojsku polskim w latach 1943-1945*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1990, z. 4, s. 363; J. Muszyński *Zasady ustrojowe sądownictwa wojskowego i prokuratury w Polsce Ludowej*, Warszawa 1964, s. 135 i n.; A. Lityński *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 20 i n.; tenże *Ze studiów nad początkami wojskowego prawa karnego PRL*, „Problemy Prawa Karnego”, z. 21, Katowice 1991, s. 11 i n.; tenże *Początki służby sprawiedliwości w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR (1943)*. W: *Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historycznoprawne poświęcone pamięci Wojciecha Bartla*, red. J. Małec, W. Uruszczak, Kraków 1995, s. 237 i n.

szkodowanej wadliwym funkcjonowaniem organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości wymusza określenie momentu, według którego zostanie wyznaczony krąg uprawnionych na wypadek śmierci obwinionego lub represjonowanego. Będzie to moment, w którym jednocześnie żyją dzieci obwinionego o wykroczenie lub prześladowanego opozycjonisty oraz istnieje stosunek prawny decydujący o statusie dziecka.

Zależnie od rodzaju błędów popełnionych przez aparat państwowy operacja ustalania dzieci uprawnionych do realizacji roszczeń bezpośrednio poszkodowanego wymaga odrębnej metodyki. Określenie kręgu uprawnionych posiadających status dziecka osoby poszkodowanej błędami popełnionymi w sprawach o wykroczenia będzie możliwe już po wskazaniu chwili syngularnego nabycia uprawnień do realizacji roszczeń zmarłego. Ta jest jednocześnie momentem powstania legitymacji dzieci obwinionego. Dla określenia dzieci legitymowanych na wypadek śmierci osoby represjonowanej niezbędne jest osobne sprecyzowanie momentu powstania roszczeń odszkodowawczych oraz określenie chwili, w której dochodzi do ich syngularnej sukcesji na rzecz dzieci represjonowanego. Oba te momenty nie w każdym przypadku będą tożsame.

Bez trudu przychodzi ustalenie momentu powstania uprawnień dzieci niesłusznie skazanego lub pozbawionego wolności w sprawie o wykroczenie. Art. 114 § 3 K.p.w. łączy bowiem nabycie prawa syngularnych sukcesorów obwinionego wyłącznie ze zdarzeniem jakim jest jego śmierć. Warunkiem przejęcia uprawnień zmarłego jest jednak to, by jego śmierć nastąpiła już po zgłoszeniu żądania zasądzenia kompensat majątkowych za szkody spowodowane błędami funkcjonariuszy państwowych. Potencjalnie legitymowanymi do dochodzenia roszczeń z tytułu szkód i krzywd doznanych przez nieżyjącego bezpośrednio poszkodowanego nieprawidłowymi działaniami aparatu państwowego w sprawach o wykroczenia są zatem dzieci, które żyły w chwili jego śmierci i posiadały odpowiedni status prawny. Nabędą one legitymację do realizacji roszczeń odszkodowawczych zmarłego pod warunkiem, że ten za życia zdążył wystąpić z żądaniami skompensowania strat materialnych i ujemnych doznań psychicznych spowodowanych niesłusznym skazaniem lub pozbawieniem wolności w sprawie o wykroczenie. Tym samym więc, ustalając legitymację dziecka obwinionego konieczne jest wzięcie pod uwagę wszelkich zdarzeń lub czynności, które spowodowały poszerzenie lub zawężenie kręgu posiadających prawny status dziecka obwinionego (śmierć jego dziecka, zmiany zaistniałe w stosunku przysposobienia) w okresie pomiędzy dokonaniem adopcji, a datą śmierci pierwotnie uprawnionego.

Analiza okoliczności warunkujących wystąpienie z roszczeniami określonymi w ustawie z 23 lutego 1991 r. przekonuje o konieczności oddzielenia dwóch momentów. Pierwszym jest zaistnienia szkody i krzywdy doznanych

z tytułu prowadzenia działalności opozycyjnej. Drugim jest chwila, w której nadano prawnego znaczenia represjonującym zachowaniom polskich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organów pozasądowych, przyjmując że stanowią one czyn niedozwolony będący źródłem roszczeń o zasądzenie odszkodowania i zadośćuczynienia. Jakkolwiek więc, szkoda i krzywda doznane przez represjonowanych zaistniały przed wejściem w życie ustawy lutowej, dopiero początek funkcjonowania tego aktu prawnego umożliwił dochodzenie ich naprawienia. W konsekwencji, moment ten należy uznać za datę powstania roszczeń odszkodowawczych.

Określenie chwili sukcesji tego prawa na rzecz dzieci represjonowanego nie budzi wątpliwości jedynie wówczas, gdy działacz niepodległościowy zmarł po 23 maja 1991 r. Wówczas bowiem uprawnienie do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych, nabyte przez represjonowanego w dacie wejścia w życie ustawy lutowej, przejdzie na jego małżonka, dzieci i rodziców z momentem śmierci bezpośrednio poszkodowanego. Chwilą decydującą dla wyznaczenia statusu dziecka uprawnionego do realizacji roszczeń represjonowanego będzie zatem data jego śmierci. Ponieważ, w treści art. 8 ust. 1 ustawy lutowej brak jest jakichkolwiek dalszych warunków sukcesji syngularnej, legitymacja osoby posiadającej w chwili śmierci represjonowanego działacza opozycyjnego prawny status jego dziecka nie zależy od uprzedniej procesowej aktywności bezpośrednio poszkodowanego. W szczególności uprawnienie do realizacji roszczeń zmarłego nie zależy od uprzedniego zgłoszenia żądań skompensowania doznanych przez niego szkód i krzywd.

Natomiast w razie, gdy represjonowany nie dożył chwili wejścia w życie ustawy, niemożliwym jest uzyskanie przez niego nieistniejących jeszcze roszczeń o odszkodowanie i zadośćuczynienie. Zestawienie tego faktu z definicją sukcesji praw majątkowych, której istotą jest przejście prawa przysługującego dotychczas określonej osobie na rzecz innego podmiotu, powinno prowadzić do wniosku o niemożności uzyskania przez dzieci represjonowanego (a także jego małżonka i rodziców) uprawnienia do dochodzenia jego roszczeń odszkodowawczych. Wydaje się jednak, iż *ratio* przepisu o sukcesji praw majątkowych określonych w ustawie lutowej jest uzyskanie przez wskazane osoby odszkodowania i zadośćuczynienia w każdym przypadku, gdy represjonowany zmarł, nie doczekawszy naprawienia szkód i krzywd doznanych w efekcie represjonujących zachowań organów państwowych. W efekcie sukcesji na określone osoby przechodzi prawo majątkowe będące w dalszym ciągu roszczeniem represjonowanego, zmiana dotyczy zaś wyłącznie podmiotu realizującego stosowne uprawnienia. Brak jest więc powodów do różnicowania sytuacji dzieci represjonowanego (także jego małżonka i rodziców) zależnie od momentu jego śmierci. Szkoda i krzywda, których naprawieniu ma służyć ustawa lutowa były bowiem efektem tych samych,

zaistniałych w przeszłości represjonujących zachowań organów państwowych. W konsekwencji należy uznać, że osoby posiadające status dziecka opozycjonisty (także jego małżonka i rodziców), zmarłego przed wejściem w życie ustawy lutowej, uzyskują prawo dochodzenia roszczeń odszkodowawczych określonych tym aktem prawnym. Nieco odmienny - aniżeli w przypadku zmarłych w czasie obowiązywania tego aktu prawnego - jest jednak mechanizm nabycia tego uprawnienia. Wobec faktu, że osoba represjonowana zmarła, nie uzyskując roszczeń odszkodowawczych, źródła uprawnień jego dzieci (małżonka i rodziców) nie może stanowić przejście stosownych praw następujące na linii represjonowany - jego małżonek, dzieci i rodzice. Podstawę uprawnień następców represjonowanego stanowić może zatem wyłącznie regulacja zawarta w ustawie lutowej.

Ponieważ, art. 8 ust. 1 zd. 2 ustawy łączy nabycie prawa wyłącznie ze zdarzeniem jakim jest śmierć osoby represjonowanej, możliwy jest wniosek, że ustawa lutowa z mocą wsteczną zdecydowała o nadaniu statusu następcy tym, którzy żyli i mieli wówczas odpowiedni status prawny. Nie można jednak nie zauważyć, że skorelowanie momentu śmierci z datą nabycia statusu uprawnionego do realizacji roszczeń zmarłego dotyczy tylko tych sytuacji, w których oba te momenty następują w tej samej chwili. Warunkiem zadziałania tego mechanizmu musi być zatem to, by w dacie śmierci represjonowanego prawo realizacji roszczeń odszkodowawczych istniało. Fakt, że jedyne źródło uprawnień następców represjonowanego zmarłego przed datą 23 maja 1991 r. stanowi ustawa lutowa powoduje, że właśnie jej wejście w życie należy traktować jako moment nabycia uprawnień do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych.⁴²

Powyższe rozważania prowadzą zatem do wniosku, że zaliczenie do kręgu dzieci legitymowanych do uzyskania kompensat niezasądzonych za życia na rzecz represjonowanego warunkowane jest tym, by określona osoba żyła i posiadała prawny status dziecka represjonowanego w chwili śmierci działacza opozycyjnego (w sytuacji gdy represjonowany zmarł po 23 maja 1991 r.) lub w chwili wejścia w życie ustawy (w przypadku gdy śmierć represjonowanego miała miejsce przed 23 maja 1991 r.). Tym samym, wszelkie modyfikacje zachodzące w stosunku przysposobienia w okresie pomiędzy dokonaniem adopcji, a datą śmierci represjonowanego lub momentem wejścia w życie ustawy lutowej rzutują na ustalenie kręgu osób uzyskujących prawo do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych.

Wynikający z przysposobienia status dziecka może ulegać fluktuacjom wskutek ponownego przysposobienia po śmierci przysposabiającego oraz roz

⁴² Uchwała SN z dnia 5 października 1995 r., I KZP 23/95, OSNKW 1995, z. 11- 12, poz.

wiązania stosunku przysposobienia.⁴³ Uprawnoczenie się postanowienia sądu orzekającego nowe przysposobienie, po śmierci dotychczasowego przysposabiającego, rodzi bowiem skutki prawne w postaci ustania pierwszego przysposobienia oraz powstania więzi rodzinnoprawnych w stosunku do nowo przysposabiającego i ewentualnie jego krewnych.⁴⁴ Skutki te mogą kształtować się różnie, zależnie od rodzaj obu adopcji oraz osoby przysposobionego.

Możliwych w tej mierze jest kilka sytuacji. Będą one jednak miały wpływ na ustalenie tylko kręgu dzieci uprawnionych do realizacji roszczeń odszkodowawczych należnych prześladowanemu działaczowi opozycji politycznej, zmarłemu przed wejściem w życie ustawy lutowej. W pozostałych przypadkach sukcesja syngularna następuje w chwili śmierci poszkodowanego błędami popełnionymi w sprawach o wykroczenia lub czyny antyreżimowe. Późniejsze ponowne przysposobienie nie modyfikuje uprawnień dziecka.

I tak, na przestrzeni czasowej wyznaczonej poprzez dokonanie przysposobienia a 23 maja 1991 r. (w czasie której nastąpił zgon poszkodowanego w odwecie za prowadzenie działalności na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego) potencjalnie mogły zaistnieć następujące zmiany w stosunku przysposobienia:

- 1) po przysposobieniu niepełnym dokonany przez prześladowanego działacza opozycji zostało orzeczone ponownie przysposobienie niepełne lub adopcja pełna. Badanie legitymacji dotyczyć będzie zatem osoby, która nie była naturalnym dzieckiem represjonowanego, jego związek rodzinny z działaczem opozycyjnym wynikał wyłącznie z przysposobienia niepełnego. To jednak - po śmierci represjonowanego - ustało, a dziecko zostało przysposobione przez inną osobę;
- 2) przysposobienie pełne lub adopcja niepełna zostały orzeczone po przysposobieniu pełnym dokonany przez opozycjonistę. Analiza tego czy określone podmiotowi przysługuje legitymacja do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych dotyczyć będzie zatem oso

⁴³ Utrata statusu dziecka, a tym samym wykluczenie z grona syngularnych sukcesorów roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie za straty ekonomiczne i cierpienia psychiczne doznane przez obwinionego lub represjonowanego nie dotyczy przysposobionych, których adoptowano za zgodą rodziców wyrażoną przed sądem opiekuńczym bez wskazywania osoby przysposabiającego. Zgodnie z art. 125¹ K.r.o. takie przysposobienie nie podlega rozwiązaniu.

⁴⁴ Obecnie kwestie ponownego przysposobienia po śmierci przysposabiającego reguluje art. 117¹ K.r.o. Norma ta została jednak wprowadzona dopiero nowelą z dnia 26 maja 1995 r. Dopuszczalność ponownego przysposobienia po śmierci przysposabiającego nie budziła jednak wątpliwości już od momentu podjęcia przez Sąd Najwyższy uchwały optującej za tego rodzaju możliwością (uchwała SN z dnia 17 marca 1969 r., OSNPC 1969, z. 12, poz. 209).

- by, która jest byłym dzieckiem represjonowanego, przysposobionym przez niego w sposób pełny;
- 3) po przysposobieniu niepełnym genetycznego dziecka osoby represjonowanej przez inną osobę zostaje orzeczone przysposobienie niepełne lub adopcja pełna. Badanie potencjalnych uprawnień odszkodowawczych obejmie zatem osoby, które były genetycznym dzieckiem represjonowanego, następnie zaś zostały adoptowane w sposób niepełny przez inną osobę, a po ustaniu tego stosunku przysposobienia raz jeszcze zostały objęte adopcją - pełną lub niepełną;
 - 4) po przysposobieniu pełnym genetycznego dziecka osoby represjonowanej przez inną osobę zostaje orzeczona adopcja pełna lub przysposobienie niepełne. W tym przypadku zmiany zachodzące w stosunku przysposobienia obejmują genetyczne dziecko osoby prześladowanej, poddane dwukrotnej adopcji - najpierw dokonanej w sposób pełny, a po jej ustaniu adoptowane w sposób pełny lub niepełny

Ad 1. Z grona osób, uprawnionych do dochodzenia roszczeń określonych w ustawie lutowej, należy wykluczyć dziecko przysposobione w sposób niepełny przez represjonowanego, następnie - po jego śmierci - ponownie przysposobione w drodze adopcji pełnej lub niepełnej. Kryterium decydującym o przynależności do grona następców represjonowanego jest bowiem fakt posiadania statusu dziecka działacza niepodległościowego. Efektem kolejnego przysposobienia, bez względu na jego charakter, będzie natomiast utrata pozycji dziecka osoby represjonowanej, będącej skutkiem więzów rodzicielskich wynikających z pierwszego przysposobienia.

Ad 2. Reguła wykluczająca możliwość nabycia roszczenia odszkodowawczego pozostaje aktualna także w odniesieniu do osoby przysposobionej w drodze adopcji pełnej lub niepełnej, orzeczonych ponownie po przysposobieniu pełnym, dokonanych przez represjonowanego. Także w tym przypadku kolejne przysposobienie niweczy skutki poprzedniego.

Ad 3 i 4. Prawa do zgłoszenie żądania zasądzenia odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu szkód i krzywd doznanych przez osoby represjonowane należy odmówić jego genetycznemu dziecku, które zostało przysposobione, a następnie - po śmierci przysposabiającego - ponownie adoptowane.. Zasada ta znajdzie zastosowanie bez względu na rodzaj pierwszego i ponownego przysposobienia. Już pierwsza adopcja niweczy bowiem prawnorodzinne powiązania dziecka z jego genetyczną matką lub ojcem. Z kolei skutki kolejnej adopcji rozgrywają się na płaszczyźnie pomiędzy przysposobionym, pierwszym przysposabiającym i osobą ponownie przysposabiającą. Wyklucza to powrót do stosunków prawnych łączących dziecko represjonowanego z jego genetycznymi rodzicami.

Niemożliwym jest więc uzyskania przez genetyczne dziecko działacza niepodległościowego statusu uprawniającego do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych określonych w ustawie lutowej.

Status przysposobionego jako dziecka legitymowanego do realizacji roszczeń rodzica bezpośrednio poszkodowanego błędami organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości może ustać także wskutek rozwiązania stosunku przysposobienia. Tym razem krąg osób uprawnionych na wypadek śmierci rodzica może podlegać zmianom zarówno wówczas, gdy pierwotnie uprawnionym był obwiniony w sprawie o wykroczenie, jak i w przypadku gdy nieżyjący doznał szkody wskutek działań podjętych w procesach politycznych.⁴⁵ W wyniku rozwiązania przysposobienia ustają bowiem *ex lege* jego skutki, odzyskują natomiast więzi pokrewieństwa, prawa i obowiązki przysposobionego względem rodziny naturalnej, istniejące przed orzeczeniem adopcji.⁴⁶ To oznacza, że przysposobiony traci pozycję dziecka przysposabiającego, natomiast zachowuje swój naturalny stan cywilny. W konsekwencji, przysposobiony musi być traktowany jako dziecko swoich genetycznych rodziców. Skutki te następują w każdym przypadku rozwiązania przysposobienia, bez znaczenia pozostaje w tej mierze rodzaj rozwiązanego stosunku adopcyjnego.

Potencjalnie można wyodrębnić kilka przypadków rozwiązania przysposobienia, mających wpływ na uzyskanie legitymacji roszczeń kompensujących straty i cierpienia nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego opozycjonisty. Ich wyodrębnienie jest zasadne pod warunkiem, że zmiany nastąpiły w okresie pomiędzy datą przysposobienia a momentem śmierci poszkodowanego działaniami aparatu państwa w sprawach o wykroczenie. Zmiany te będą rzutować na legitymację do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych także wówczas, gdy nastąpiły na przestrzeni, której początek wyznacza data dokonania adopcji przez działacza opozycji, zaś jej koniec określa chwila jego śmierci lub dzień 23 maja 1991 r. W tak wytyczonych ramach czasowych hipotetycznie mogły zaistnieć następujące zmiany w stosunku przysposobienia:

- 5) rozwiązanie stosunku adopcyjnego, w którym poszkodowany był osobą przysposabiającą. Badanie legitymacji obejmować będzie zatem osobę, która nie była genetycznym dzieckiem poszkodowanego, jej

⁴⁵ Wylimitowanie z kręgu uprawnionych na wypadek śmierci obwinionego lub represjonowanego dzieci adoptowanych przez te podmioty, które następnie utraciły status dziecka wskutek rozwiązania stosunku przysposobienia dotyczy tylko takich sytuacji, gdy jeszcze przed śmiercią bierna strona postępowania w sprawach o wykroczenia lub czyny anty — reżimowe wystąpiła o rozwiązanie stosunku przysposobienia (art. 125 § 2 K.r.o.).

⁴⁶ H. Ciepla i inni *Komentarz*, s. 676; J. Ignatowicz *Prawo rodzinne...*, s. 235; J. Ignatowicz i inni *Kodeks*, s. 780; J. Winiarz *Prawo rodzinne*, Warszawa 1993, s. 246.

relacja macierzyńska lub ojcowska z tym podmiotem wynikała z rozwiązanego przysposobienia;

- 6) rozwiązanie pełnego lub niepełnego przysposobienia genetycznego dziecka osoby represjonowanej. W tym przypadku wątpliwości co do statusu następcy bezpośrednio poszkodowanego dotyczą osoby, która była genetycznym dzieckiem obwinionego lub represjonowanego, następnie zaś przysposobił je inny podmiot i ten właśnie stosunek adopcyjny uległ rozwiązaniu.

Ad 5. Skutkiem rozwiązania stosunku przysposobienia dokonanego przez bezpośrednio poszkodowanego błędami popełnionymi w sprawach o wykroczenia lub czyny anty - systemowe będzie utrata przez przysposobionego przymiotu dziecka osoby obwinionej lub represjonowanej. Fakt ten spowoduje niemożność nabycia przez osobę niebędącą już przysposobionym legitymacji do realizacji roszczeń należnych z tytułu błędów aparatu państwowego. Wyklucza to, tym samym dochodzenie przez niego roszczeń mających skompensować straty i cierpienia doznane przez zmarłych obwinionych lub represjonowanych.

Ad 6. W przypadku, gdy rozwiązano stosunek pełnego przysposobienia naturalnego dziecka osoby poszkodowanej błędami popełnionymi w procesach o wykroczenia lub czyny anty - reżimowe, przysposobiony powraca do stanu cywilnego istniejącego przed dokonaniem adopcji. Ma to swoje konsekwencje w postaci zaliczenia tej osoby - jako dziecka obwinionego lub represjonowanego - do grona osób uprawnionych do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych należnych z tytułu niesłusznego skazania lub pozbawienia wolności w procesach o wykroczenia lub przestępstwa o charakterze politycznym.

Identyczne znaczenie dla nabycia uprawnień następcy posiada również rozwiązanie stosunku adopcji niepełnej naturalnego dziecka osoby obwinionej lub represjonowanej. Dokonanie przysposobienie zniweczyło bowiem praw- norodzinne powiązania dziecka przysposobionego z jego genetyczną matką lub ojcem. Prawny stosunek macierzyństwa lub ojcostwa odżywa jednak na skutek rozwiązania adopcji. W konsekwencji, genetyczne dzieci obwinionych lub represjonowanych, następnie zaś przysposobione w sposób niepełny przez inne osoby, po rozwiązaniu stosunku przysposobienia uzyskują legitymację do realizacji roszczeń kompensujących szkody doznane przez ich naturalnych rodziców.

6. Legitymacja dziecka przysposobionego do dochodzenia roszczeń należnych na wypadek śmierci rodzica poszkodowanego błędami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości - podsumowanie.

Karnoprocesowe modele odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za szkody wywołane wadliwym funkcjonowaniem organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości oprócz kompensowania uszczerbku biernej stronie postępowania w sprawach o przestępstwa, wykroczenia lub czyny anty - reżimowe zawierają również przepisy legitymujące na wypadek jego śmierci osoby prawnie lub faktycznie powiązane z nieżyjącym.

Mechanizm nabywania praw realizowanych po śmierci podejrzanego, oskarżonego lub skazanego jest dwojaki. Grupa osób powiązanych z bezpośrednio poszkodowanym po jego śmierci może uzyskać autonomiczne, samodzielne uprawnienia odszkodowawcze, mające skompensować pogorszenie ich kondycji finansowej, wywołane przez błędy popełnione w procesie zmarłego. Uzyskanie uprawnień odszkodowawczych przez bliskich zmarłego może nastąpić też w drodze tzw. sukcesji syngularnej. Jej przedmiotem jest zindywidualizowane prawo zmarłego, realizowane następnie przez osoby wskazane w ustawie. Konstrukcją uprawniającą na wypadek śmierci biernej strony procesu jeszcze inne osoby, także doznające uszczerbku wskutek błędu popełnionego wobec zmarłego, wykorzystano przyznając uprawnienie do własnych kompensat osobom tracącym w rezultacie wykonania kary, środka zabezpieczającego lub tymczasowego aresztowania środki utrzymania i wychowania dostarczane przez podejrzanego, oskarżonego lub skazanego za przestępstwo na podstawie przepisu prawa lub całkowicie dobrowolnie (art. 556 § 1 K.p.k.). Mechanizm sukcesji syngularnej został z kolei wykorzystany dla wyposażenia w prawo dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przez dzieci oraz najbliższych wstępnych i zstępnych nieżyjącego działacza opozycji politycznej represjonowanego w latach 1944 - 1956 oraz w okresie stanu wojennego (art. 8 ust. 1 ustawy z 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego). Ten sam sposób sukcesji prowadzi do nabycia prawa wystąpienia z żądaniami zasądzenia kwot kompensujących uszczerbek majątkowy i niemajątkowy doznany przez niesłusznie skazanego lub pozbawionego wolności w sprawach o wykroczenia przez najbliższych członków jego rodziny (art. 114 § 3 K.p.w.).

Zakres roszczeń realizowanych na wypadek śmierci biernej strony postępowania w sprawach o przestępstwa, wykroczenia oraz czyny anty - systemowe jest zdeterminowany przez sposób nabycia legitymacji do wystąpienia z żądaniami

niami naprawczymi. Samodzielne uprawnienia alimentowanych przez wprost poszkodowanego błędami popełnionymi w sprawach o przestępstwa ograniczają się do naprawienia wyłącznie strat ekonomicznych spowodowanych przez pozbawienie utrzymania, następujące w rezultacie wykonania kary, środków zabezpieczających lub pozbawienie wolności w ramach tymczasowego aresztowania. Syngularni sukcesorzy roszczeń należnych obwinionemu lub represjonowanemu uzyskują natomiast legitymację do dochodzenia odszkodowania i zadośćuczynienia limitowanych uszczerbkiem ekonomicznym i psychologicznym doznany przez obwinionego lub represjonowanego działacza opozycji.

Ponieważ brak jest ustawowego lub umownego zadeklarowania solidarności czynnej, dochodzone przez następców kompensaty uszczerbku doznanego przez obwinionego lub represjonowanego działacza opozycji politycznej nie muszą być realizowane tylko w całości bądź tylko na rzecz wszystkich uprawnionych. Ponadto wykluczona jest implementacja cywilnoprawnych przepisów o reprezentacji dopuszczających działanie w imieniu i na rzecz mocodawcy osób powiązanych z nim rodzinie. Syngularni następcy obwinionego lub represjonowanego (także ich dzieci) nie mogą dochodzić ogółu roszczeń zmarłego jako wierzyciele solidarnie, uprawnieni wykonujący tzw. czynność zachowawczą lub pełnomocnicy pozostałych syngularnych sukcesorów doznającego kompensowanych szkód i krzywd. Pieniężny charakter wierzytelności odszkodowawczej syngularnie nabytej przez grupę osób powiązanych rodzinie z obwinionym lub represjonowanym generuje jej podzielnosc. Partycypacja każdego z następców w ogólnej kwocie odszkodowania i zadośćuczynienia jest zależna od łącznej liczby uprawnionych i kwot składających się na całą sumę kompensat za straty ekonomiczne i cierpienia psychiczne doznane przez nieżyjącego.

Nie nazbyt silne powiązania pomiędzy kilkoma uprawnionymi do dochodzenia podzielnego roszczenia odszkodowawczego zwalniają sąd z konieczności jednolitego i równoczesnego rozstrzygnięcia wobec wszystkich uprawnionych. Ich potencjalne współwystępowanie w jednym procesie odszkodowawczym nie ma zatem charakteru współuczestnictwa koniecznego. Każdy z uprawnionych może tym samym samodzielnie realizować należną mu część świadczenia kompensującego szkody i krzywdy doznane przez nieżyjącego zbywcę prawa. Prawomocne rozdysponowanie kwot kompensujących całość uszczerbku zmarłego - niewykluczone w sytuacji rozproszonego działania kilkorga syngularnych sukcesorów obwinionego lub represjonowanego - nie zmienia zasad odpowiedzialności Skarbu Państwa. Ewentualne wewnętrzne rozliczenie pomiędzy już zaspokojonymi i dotychczas nieaktywnymi syngularnymi następcami poszkodowanego wyklucza bowiem nieadekwatność cywilnoprawnych instytucji służących odzyskiwaniu korzyści bezpodstawnie uzyskanych przez innych uprawnionych

(art. 410 2 K.C. *in principio*) lub całkowicie nieuprawnionych (art. 1025 § 1 K.c.). Tym samym, po wyczerpaniu puli należnej bezpośrednio poszkodowanemu pomiędzy niektórymi wierzycieli, pozostali (także dzieci nieżyjącego obwinionego lub represjonowanego działacza opozycji) mają legitymację do realizacji przysługujących im części świadczeń odszkodowawczych od Skarbu Państwa. Ten natomiast może później dochodzić roszczeń zwrotnych względem sukcesorów syngularnych, zaspokojonych w zakresie wyższym niż rzeczywiście należny

Do kręgu uprawnionych do realizacji roszczeń przysługujących na wypadek śmierci bezpośrednio poszkodowanej w procesie o przestępstwo należy jego dziecko. Nabycie przez nie uprawnień warunkuje fakt, iż konsekwencją sankcji zastosowanych w procesie o przestępstwo było pozbawienie go formalnie lub nieformalnie dostarczanych mu przez skazanego lub tymczasowo aresztowanego rodzica środków finansowych. Legitymacja do realizacji roszczeń odszkodowawczych jest natomiast bezwarunkowa w razie, gdy za życia bezpośrednio poszkodowanego błędami popełnionymi w procesie o wykroczenie oraz formalnymi i nieformalnymi represjami zastosowanymi w odwecie za prowadzenie działalności opozycyjnej, jego szkody i krzywdy nie zostały naprawione.

Ponieważ, prawną więź rodziców i dzieci imituje stosunek przysposobienia o statusie dziecka nabywającego legitymację do realizacji roszczeń na wypadek śmierci biernej strony postępowania w sprawach o przestępstwa, wykroczenia lub czyny anty - reżimowe decyduje tak kryterium genetyczno - prawne, jak i oparte na powiązaniach o charakterze wyłącznie prawnym. W konsekwencji, grono uprawnionych do realizacji roszczeń odszkodowawczych po śmierci bezpośrednio poszkodowanego tworzą także dzieci pozostające z nim w stosunku przysposobienia. Skutek w postaci stosunku prawnorodzinego pomiędzy przysposabiającym a przysposobionym rodzi zarówno adopcja niepełna, jak i pełne przysposobienie. Tym samym więc, po śmierci bezpośrednio poszkodowanego błędami organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości własne roszczenia lub niezrealizowane roszczenia zmarłego mogą być dochodzone bez względu na rodzaj przysposobienia.

Legitymacja adoptowanych dzieci biernej strony procesu o przestępstwa, wykroczenia lub czyny anty - systemowe zależy od istnienia stosunku przysposobienia bądź to w chwili powstania szkody bądź też w momencie śmierci zbywcy prawa I tak, przysposobione dzieci utrzymywane przez niesłusznie skazanego lub pozbawionego wolności w ramach środków przymusu nabywają status uprawnionych do skompensowania własnego uszczerbku tylko wówczas, gdy obowiązek alimentacyjny wynikający z adopcji istniał w momencie powsta

nia straty podlegającej naprawie na podstawie przepisów procedury karnej.⁴⁷ Z kolei dziecko adoptowane przez represjonowanego działacza opozycji lub obwinionego w sprawach o wykroczenia zostanie zaliczone do kręgu syngularnych sukcesorów zmarłego pod warunkiem, że więź prawnorodzinna pomiędzy nim a poszkodowanym istnieje:

- 1) w chwili śmierci niesłusznie skazanego lub pozbawionego wolności w związku z podejrzeniem popełnienia wykroczenia lub czynu o zabarwieniu politycznym (w sytuacji gdy represjonowany zmarł po wejściu w życie ustawy konstytuującej prawa syngularnych sukcesorów zmarłego opozycjonisty, tj. po dniu 23 maja 1991 r.) lub
- 2) w chwili wejścia w życie ustawy (w przypadku gdy śmierć represjonowanego miała miejsce przed 23 maja 1991 r.).

⁴⁷ Jeżeli stosunek przysposobienia nie istnieje w momencie powstania szkody osoba, która utraciła status przysposobionego przed tą datą lub nabyła taki status później, na wypadek śmierci podejrzanego, oskarżonego lub skazanego w sprawie o przestępstwo uzyskuje uprawnienia do dochodzenia roszczeń kompensujących własny uszczerbek wówczas, gdy w chwili powstania szkody zmarły dobrowolnie dostarczał mu środki utrzymania.

BIBLIOGRAFIA

Andrzejewski Marek, Dolecki Henryk, Lutkiewicz - Rucińska Anita, Olejniczak Adam, Sokołowski Tomasz, Sylwestrzak Anna, Zielonacki Andrzej *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* Warszawa 2010,

Arystoteles *Etyka nikomachejska*, Warszawa 1956,

Banaszczyk Tomasz *Pojęcie sprawiedliwości u Arystotelesa*, „Studia filozoficzne”, 1973, z. 1

Bieniek Gerard, Ciepla Helena, Dmowski Stanisław, Gudowski Jerzy, Kołakowski Krzysztof, Sychowicz Marek, Wiśniewski Tadeusz, Żuławska Czesława, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia: Zobowiązania, t. I*, red. Bieniek Gerard, Warszawa 2002,

Bładowski Bogdan *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1993 r.*, IKZP 35/92, OSP 1994, z. 1, poz. 8,

Budna Ewa *Obowiązek alimentacyjny rodziców względem dzieci*, „Nowe Prawo” 1990, z. 7-9,

Bulsiewicz Andrzej *Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny arest tymczasowy*, Toruń 1968,

Chmielarczyk Władysław *Problemy legislacyjne z zakresu prawa karnego materialnego i procesowego w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR oraz w wojsku polskim w latach 1943 - 1945*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy*” 1990, z. 4,

Cieślak Marian, Doda Zbigniew *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy*” 1973, z. 1,

Cioch Paweł *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Warszawa 2007,

Czarnik Zbigniew, Gajda Janusz *(Dwugłos) Ochrona prawna dziecka poczętego in vitro i pozostającego poza organizmem matki*, „Nowe Prawo” 1990, z. 10-12,

Czarnota Adam, Hofmański Piotr *Prawo, historia, sprawiedliwość. Polska ustawa o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego a zasady rządów prawa*. W: *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, red. Pływaczewski. Emil, Białystok 1991,

Daszkiewicz Wiesław *Postępowanie rehabilitacyjne - jego podstawy i usprawnienie przebiegu*, „Państwo i Prawo” 1990, z. 9,

Daszkiewicz Wiesław *Problem rehabilitacji i odszkodowań za bezprawne represje karne*, „Państwo i Prawo” 1990, z. 2,

Dyoniak Andrzej *Pozycja prawna dziecka urodzonego w następstwie implementacji embrionu*, „Nowe Prawo” 1989, z. 1,

- Dyoniak Andrzej *Wspomagana prokreacja ludzka. Zagadnienia legislacyjne*, red. Smyczyński Tadeusz, Poznań 1996
- Ereciński Tadeusz, Gudowski Jacek, Jędrzejewska Maria *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego. Część pierwsza: Postępowanie rozpoznawcze, t. I*, Warszawa 2002,
- Gajda Janusz, Ignatowicz Jerzy, Pietrzykowski Janusz, Pietrzykowski Krzysztof, Winiarz Jan, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2010,
- Gardocki Lech *Podstawy rehabilitacji w świetle ustawy z 23 lutego 1991 r.*, „Przegląd Sądowy” 1991, z. 4,
- Gromek Krystyna *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009,
- Grzegorzczak Tomasz *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2003,
- Grzegorzczak Tomasz *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa 2005,
- Hofmański Piotr, Sadzik Elżbieta, Zgryzek Kazimierz *Kodeks postępowania karnego, tom III*, Warszawa 2004,
- Holewińska - Łapińska Elżbieta *Uznanie dziecka według Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1979,
- Ignaczewski Jacek *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2010,
- Ignatowicz Jerzy *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1996,
- Jędrzejewska Maria *Współuczestnictwo procesowe. Istota - zakres - rodzaje*, Warszawa 1975,
- Kafarski Alfred *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Nowe Prawo” 1976, z. 1,
- Kauba Krzysztof *Przywracanie prawa skazanym w latach 1944 - 1954*, „Edukacja Prawnicza” 1994, z. 3,
- Kauba Krzysztof *Ustawa rehabilitacyjna*. W: „Studia Iuridica”, tom 27, Warszawa 1995,
- Lityński Adam *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999,
- Lityński Adam *Początki służby sprawiedliwości w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR (1943)*. W: *Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historycznoprawne poświęcone pamięci Wojciecha Bartla*, red. J. Malec, W Uruszczak, Kraków 1995,
- Lityński Adam *Ze studiów nad początkami wojskowego prawa karnego PRL*, „Problemy Prawa Karnego”, z. 21, Katowice 1991,
- Mierzejewski Piotr *Tzw. ustawa rehabilitacyjna na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego*. W: „Studia Iuridicia”, tom 33, Warszawa 1996,

- Muszyński Jerzy *Zasady ustrojowe sądownictwa wojskowego i prokuratury w Polsce Ludowej*, Warszawa 1964,
- Ohanowicz Alfred *Niesłuszne wzbogacenie*, Warszawa 1956,
- Płeszka Krzysztof *Językowe znaczenie przepisu jako granica wykładni*. W: *Fi lozoficzno - teoretyczne problemy sądowego stosowania prawa*, red. Zirk- Sadowski Marek, Łódź 1997
- Resich Zbigniew *Res iudicata*, Warszawa 1978,
- Rudnicki Stanisław *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga druga: Własność i inne prawa rzeczowe*. Warszawa 1999,
- Sadurski Wojciech *Teoria sprawiedliwości. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 1988,
- Serda Wiktor *Nienależne świadczenie*, Warszawa 1988,
- Skowrońska - Bocian Elżbieta *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2001,
- Skowrońska - Bocian Elżbieta *Prawo spadkowe*, Warszawa 1997, Smyczyński Tadeusz *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2012, Sokołowski Marek *Roszczenia majątkowe następców osoby represjonowanej*, „Palestra” 1995, z. 3 - 4,
- Spyra Tomasz *Granice wykładni prawa*, Kraków 2006,
- Sychta Katarzyna *Rehabilitacja osób represjonowanych w latach 1944 - 1956 za działalność na rzecz niepodległego Państwa Polskiego*, Katowice 2006,
- Waszczyński Jan *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie w polskim procesie karnym*, Warszawa 1967,
- Wilk Leszek *Ustawowa rehabilitacja osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległości Polski*, „Problemy Prawa Karnego”, tom 19, Katowice 1993,
- Wilmański Dominik *Geneza i rozwój odpowiedzialności odszkodowawczej Państwa za błędy wymiaru sprawiedliwości*, „Prokuratura i Prawo” 2010, z. 12, Winiarz Jan *Prawo rodzinne*, Warszawa 1993,
- Ziembiński Zygmunt *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980
- Ziembiński Zygmunt *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992, Ziembiński Zygmunt *Sprawiedliwość społeczne jako pojęcie prawne*, Warszawa 1996.

RIGHT OF ADOPTED CHILD IN THE CASE OF DEATH OF A PARENT INJURED BY MISTAKES OF PROSECUTION AND JURISDICTION AUTHORITIES

In case of the death of a person injured by faulty operation of prosecution and jurisdictional authorities, the right to enforce claims for damages is acquired by persons legally or actually related to the deceased - also his or her children. In the event of death of the directly injured the entitled persons acquire independent rights to damages (persons receiving alimony from an accused person) or as the result of the so-called singular succession they acquire the right to enforce the claim of the deceased (relatives of 1944 - 1956 repression victims as also in the period of martial law, and perpetrators of offences).

The independent rights of children are limited to compensation of own economic losses suffered in the consequence of deprivation of support by imposition of sentence, preventive measures or pre-trial arrest. Successors of claims of the accused or repressed acquire the right to claim for damages and compensation due to the transferor.

The legal bond between parents and children is imitated by the relationship of adoption, therefore, the group of persons entitled to enforce claims for damages after death of a directly injured person includes those persons remaining with him or her in the relation of adoption, both through full and partial adoption.

The claim of children of the repressed or accused person is divisible. Their potential joint participation in one trial does not require joint participation. Therefore, each of the claimants may independently execute his or her part of deceased's provision.